

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2565

‘เถ้าแก้อีสาน’ ในเมืองกรุง:

แรงปรารถนาของผู้คน ชุมชน และการพัฒนาชนบท

Taokae Isan in the City:

Desire of People, Community, and Rural Development

พฤกษ์ เถาวิล

Preuk Taotawin

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University

Email: pruektt@gmail.com

Received: Nov 09, 2021

Revised: Aug 15, 2022

Accepted: Aug 17, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาแรงงานย้ายถิ่นจากชนบทไปประกอบอาชีพในกรุงเทพฯและปริมณฑล และสามารถพัฒนาตนเองเป็นผู้ประกอบการที่มีฐานะมั่นคง ซึ่งในบทความเรียกคนเหล่านี้ว่า “เถ้าแก่” โดยทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลในหมู่บ้านต้นทางของเถ้าแก่ในจังหวัดภาคอีสาน และติดตามไปสัมภาษณ์และสังเกตการณ์กิจการของเถ้าแก่ในกรุงเทพฯและปริมณฑล ด้วยการใช้มโนทัศน์แรงปรารถนาตามแนวทางของพัฒนา กิตติอาษา บทความพบว่าชาวบ้านอีสานไม่แตกต่างจากผู้คนทั่วไป คือมีแรงปรารถนายกระดับคุณภาพชีวิตและสถานะทางสังคม กลุ่มคนที่ประสบความสำเร็จเป็นเถ้าแก่มักมีปัจจัยความสำเร็จคือ บริบทเชิงโครงสร้างที่เอื้ออำนวย กลไกเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้าง-ผู้กระทำการ และคุณสมบัติพิเศษส่วนบุคคล รวมทั้งพบว่าแรงปรารถนาระดับบุคคลเชื่อมโยงกับแรงปรารถนาระดับชุมชน ดังเห็นได้จากกรณีตัวอย่างโครงการพัฒนาชุมชน ซึ่งบุคคลสำคัญในชุมชนใช้โครงการเป็นช่องทางสร้างโอกาสทางสังคมตนเอง

ขณะเดียวกันโครงการได้ช่วยพัฒนาชุมชนด้วย บทความเสนอว่าแนวทางการศึกษากลุ่มคนในฐานะผู้กระทำการทางสังคม โดยให้ความสนใจมิติความรู้สึก จินตนาการ และประสบการณ์ ควรได้รับความสนใจมากขึ้น เพราะช่วยให้เข้าใจความคิดจิตใจของกลุ่มทางสังคมประเภทต่าง ๆ และกำหนดนโยบายการพัฒนาได้เหมาะสมมากขึ้น

คำสำคัญ: แรงปรารถนา แรงงานย้ายถิ่น เครือข่ายทางสังคม บ้านปะอาว ผู้ประกอบการ

Abstract

The study reported in this article examined the migrant workers who moved from rural areas to work in Bangkok and the neighboring provinces and are capable of developing themselves to become wealthy entrepreneurs. In this article, they are thereafter referred to as Taokae (a big businessperson). The study drew on a qualitative research approach which collected the data at Taokae's hometown village in a northeastern province and conducted follow-up interviews and observations of their businesses in Bangkok and the neighboring provinces. Using the concept of desire as applied by Kitiarsa (2014), the study found that Isan villagers are not different from other general people in that they are driven by their desire to elevate the quality of their life and social status. The participants who are successful Taokae have successful factors, namely supportive structural contexts, mechanism linkage between structure and actor, and exceptional personal attributes. The study also showed that individual-level desires are linked to community-level desires. This

relationship can be observed from the examples of community development projects which important people use as opportunities for their own benefits. Meanwhile, the projects can contribute to the development of the community. This article argues that greater attention should be given to an approach that studies social groups as social actors, emphasizing dimensions of feeling, imagination, and experience. This research focus can lead to understanding the mindset of various social groups and the appropriate formulation of development policies.

Keywords: Desire, Migrant labour, Social network, Pa-ao village, Entrepreneur

1. บทนำ

ในมรดกผลงานชิ้นสำคัญของอาจารย์พัฒนา กิตติอาษา (Kitiarsa, 2014) *สู่วิถีอีสานใหม่* ท่านได้นำมโนทัศน์ “แรงปรารถนา” ซึ่งเริ่มเป็นที่รู้จักในวงวิชาการไทย แต่ยังไม่มีการนำมาประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวาง มาใช้อธิบายความเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมอีสาน เป้าหมายของงานชิ้นนี้คือทดลองนำแนวคิดทฤษฎีใหม่ๆ มาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในภาคอีสาน ซึ่งท่านเห็นว่าได้เกิดเส้นแบ่งที่สำคัญระหว่างยุค “อีสานเก่า” กับ “อีสานใหม่” โดยมีจุดแบ่งที่สำคัญคือช่วงเวลา นับจากหลังสงครามเย็นเป็นต้นมา (ต้นทศวรรษ 2520) ในทางทฤษฎีงานชิ้นนี้ต้องการแก้ไขจุดอ่อนของสำนักวัฒนธรรมชุมชน (Nartsupha, 1991; Therasasawat, 2003) ซึ่งมองเห็นศักยภาพของชุมชน แต่พิจารณาชุมชนอย่างเป็นแก่นแค้น และเป็นอุดมคติเชิงคุณค่าที่หยุดนิ่ง จึงกลายเป็นข้อจำกัด เพราะความเป็นชุมชนเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ไม่หยุดนิ่ง และสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกทั้งอำนาจรัฐและระบบทุนนิยม โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ที่ความสัมพันธ์เข้มข้นมากขึ้น ใน

สถานการณ์นี้จึงต้องการมุมมองที่เข้าใจความคิดฝันหรือแรงปรารถนา ซึ่งเป็นพลังผลักดันให้ชาวบ้านและชุมชนเกิดการเรียนรู้ปรับตัวและกระทำการทางสังคมอย่างแข็งขัน (Kitiarsa, 2014, 34)

ในอีกด้านหนึ่งพัฒนา กิติอาษา (Kitiarsa, 2014) มีความเห็นสอดคล้องกับข้อเสนอใหม่ ๆ ต่อความเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมอีสาน เช่น การพิจารณาว่าชาวบ้านอีสานทำการเกษตรแบบเต็มเวลาหรือพึ่งพาเกษตรกรรมแบบอาศัยน้ำฝนอย่างเดียวมันได้หมดยุคสมัยไปแล้ว (Rigg, 2005) ในยุคหลังสงครามเย็นชาวบ้านอีสานมีฐานะความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตดีขึ้นมาก เพราะสามารถปรับตัวให้เป็นชาวนาผู้ยืดหยุ่น (flexible peasant) (Santasombat, 2008) ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการผลิตหลากหลายรูปแบบทั้งในและนอกภาคเกษตร จนกลายเป็น “ชาวนารายได้ปานกลาง” (middle-income peasant) (Walker, 2016) ขณะเดียวกันชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งต้องย้ายหน้าเข้าสู่เมืองหรือค้นหากิจกรรมนอกภาคเกษตรกรรม หรือเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองเพื่อทวงถามสิทธิของตนเองและความยุติธรรมทางเศรษฐกิจสังคม เพราะหมดยุคสมัยของการบุกเบิกที่ดินทำกินใหม่ ๆ (new land frontier) (Nattayarak & Ondum, 1992) ไม่มีพื้นที่ป่าหรือพื้นที่รกร้างว่างเปล่าให้จับจองเหมือนยุคสมัยก่อนหน้าสงครามเย็นต่อไปอีกแล้ว (Kitiarsa, 2014, p. 35)

บทความนี้นามโนทัศน์แรงปรารถนา ตามแนวทางการประยุกต์ของพัฒนา กิติอาษา (Kitiarsa, 2014) มาปรับใช้เพื่อต่อยอดการอธิบาย “อีสานใหม่” ในอีกแง่มุมหนึ่ง โดยศึกษากลุ่มเป้าหมายที่มีการศึกษาไม่มากนักในเรื่องการย้ายถิ่นแรงงาน คือกลุ่มแรงงานชายที่ย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง และประสบความสำเร็จในการยกฐานะเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneur) ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนเรียกว่า “เถ้าแก่” บรรดาเถ้าแก่ซึ่งแม้ว่าประกอบกิจการและพำนักอยู่ที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล แต่ยังมีเชื่อมโยงกับบ้านเกิด นอกจากเชื่อมสัมพันธ์กับครอบครัวและเครือญาติอย่างสม่ำเสมอแล้ว ยังเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง พวกเขามีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้หมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวทาง

วัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของจังหวัด และมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมโดยเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอีสานโดยทั่วไป บทความนี้มีเป้าหมายสำคัญสองประการคือ *ประการแรก* อธิบายสิ่งที่เรียกว่า “แรงปรารถนา” ของบรรดาเจ้าแก้วว่ามีลักษณะอย่างไร มีที่มาอย่างไร และมีปัจจัยใดบ้างที่สนับสนุนให้แรงปรารถนานั้นแปรไปสู่ความสำเร็จได้ *ประการที่สอง* ส่องบทบาทของเจ้าแก้วต่อการพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อเข้าใจว่าแรงปรารถนาระดับบุคคลกับแรงปรารถนาระดับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างไร และเข้าใจว่าชุมชนบรรลุสู่การพัฒนาตามแรงปรารถนาได้อย่างไร

ผู้เขียนพบว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้ เป็นเอกชนเดียวกับชาวอีสานในที่อื่น และผู้คนทั่วไปในสังคม ที่มีความมุ่งมาดปรารถนายกระดับมาตรฐานชีวิตและสถานะทางสังคม และพบว่า การบรรลุเป้าหมายปลายทางของแรงปรารถนาของบรรดาเจ้าแก้ว มีปัจจัยความสำเร็จคือ บริบทเชิงโครงสร้างที่เอื้ออำนวย กลไกเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้าง-ผู้กระทำการ และคุณสมบัติพิเศษส่วนบุคคล รวมทั้งพบว่า แรงปรารถนาระดับบุคคลเป็นพื้นฐานเชื่อมโยงไปสู่แรงปรารถนาระดับชุมชน การยกระดับสภาพและการแสวงหาโอกาสของบุคคลสำคัญในชุมชนแยกไม่ออกจากการพัฒนาและสร้างโอกาสให้ชุมชนโดยรวม และวิถีการสำคัญในการบรรลุความสำเร็จของพวกเขา/เธอ คือการเข้าร่วมกับอำนาจ ผู้เขียนมีข้อเสนอว่า แนวทางการศึกษากลุ่มทางสังคมในฐานะผู้กระทำการทางสังคม โดยให้ความสนใจต่อมิติด้านความรู้สึก จินตนาการ และประสบการณ์ ควรได้รับความสนใจมากขึ้น ดังที่บทความนี้ได้เผยให้เห็นว่าความอยากได้ใคร่มี ไม่จำเป็นต้องถูกมองในเชิงลบ แต่อาจหมายถึงความมุ่งมั่นและการทุ่มเทสู่ความสำเร็จ ดังนั้นนโยบายการพัฒนาที่ดี คงไม่ใช่โครงการสำเร็จรูปตามที่รัฐคาดหวัง แต่คือนโยบายที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง เป็นธรรม และเปิดโอกาสให้คนธรรมดาสามัญสร้างอาชีพและชีวิตที่ดีได้

การนำเสนอเนื้อหา เริ่มจากกรอบแนวคิดของบทความ ซึ่งประกอบด้วย มโนทัศน์แรงปรารถนาเป็นแนวคิดหลัก และแนวคิดเสริมจำนวนหนึ่ง จากนั้นเป็น

ระเบียบวิธีวิจัย บริบทของพื้นที่ศึกษา การวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามหลักของบทความ สรุปและอภิปราย ตามลำดับ

2. กรอบแนวคิดของบทความ

การทำความเข้าใจเบื้องหลังความสำเร็จของเจ้าแก้ว และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นชุมชนต้นทาง ต้องการกรอบแนวคิดในการศึกษากลุ่มเป้าหมายในฐานะผู้กระทำการทางสังคม (social actor) ผู้เขียนได้ประโยชน์อย่างมากจากงานของ Kitiarsa (2014, pp. 51-63) ที่ได้นำมโนทัศน์แรงปรารถนามาประยุกต์ และเชื่อมโยงกับแนวคิดย่อยอื่นๆ อย่างไรก็ดีเพื่อให้กรอบแนวคิดมีความชัดเจนและเหมาะสมจะต่อการตอบคำถามของบทความนี้ จึงดัดแปลงข้อเสนอจากงานดังกล่าว และเพิ่มเติมแนวคิดสำคัญ กลายเป็นแนวคิดหลัก 3 ประการของบทความนี้ ดังต่อไปนี้

ประการแรก แรงปรารถนา (desire) เป็นมโนทัศน์ซึ่งเป็นข้อเสนอของนักปรัชญาแนวจิตวิเคราะห์ชาวฝรั่งเศส 2 ท่านคือ ซิลส์ เดอเลซ (Gilles Deleuze, ค.ศ. 1925-1995) และเฟลิซ กัตตารี (Félix Guattari, ค.ศ. 1930-1992) ในผลงานสำคัญสองชิ้นคือ *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* (Gilles & Guattarinti, 1983) และ *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (Gilles & Guattarinti, 1987) ทั้งสองท่านชี้ให้เห็นความสำคัญของจิตไร้สำนึก กลจักรของแรงปรารถนา การสลายเส้นแบ่ง และเรือนกายปราศจากกองคาพยพ ซึ่งเป็นข้อสรุปจากการศึกษาผู้ป่วยจิตเภทอย่างเข้มข้น โดยเสนอว่า จิตไร้สำนึกของบุคคลแท้จริงแล้ว เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ทางสังคม ขณะที่แรงปรารถนาที่ซ่อนอยู่ในจิตไร้สำนึก ไม่ใช่ความหมกมุ่นที่ไร้ที่นำไป แต่คือพื้นที่ของความสัมพันธ์ที่ถูกกำหนดโดยความเป็นไปในสังคม เดอเลซ และกัตตารีเสนอให้พิจารณาจิตไร้สำนึกเสมือนโรงงานที่ผลิตความต้องการอย่างไม่หยุดหย่อนหรือเป็น *กลจักรแห่งแรงปรารถนา* (desiring machine) ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงโลกของการผลิตภายนอก เข้ากับความต้องการภายใน กลายเป็นแรงผลักดันให้เกิดความคิดอ่าน จินตนาการ และปฏิบัติการทางสังคม และเน้นว่าความปรารถนา

ทำงานด้วยการเชื่อมต่อ ตัดข้าม และผนวกเพิ่ม สรรพสิ่งหรือเหตุการณ์ต่างๆ อย่างไม่จบสิ้น (de/reterritorialization) ในทำนองเดียวกับกระบวนการในจิตไร้สำนึกระดับบุคคล สิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมทุนนิยมคือ การสลายบรรดาระหัสทางสังคมซึ่งเป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ทางการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยน เปลี่ยนทุกอย่างอย่างให้พร้อมสำหรับการทำงานของระบบตลาด อุปมาเสมือนการทำให้พื้นที่ต่าง ๆ ในสังคมกลายเป็นพื้นที่ราบผืนเดียวกัน ทุนนิยมทำให้โลกกลายเป็นจักรกลที่พร้อมจะเชื่อมต่อสินค้า กับ คน สังคม สถานที่ สิ่งของ ความคิด ความฝัน จินตนาการ ถ้าด้านหนึ่งทุนนิยมสลายเส้นแบ่งต่าง ๆ เพื่อสร้างที่ราบผืนใหม่ ในอีกด้านหนึ่งทุนนิยมลากเส้นแบ่งใหม่ และทำให้พื้นที่ราบกลายเป็นการจัดระเบียบใหม่ ทั้งในระดับประเทศและในระดับโลก การต่อสู้ที่ไม่สิ้นสุดของกระบวนการทั้งสองด้านเกิดขึ้นบนพื้นที่ที่เรียกว่า *เรือนกายปราศจากอวัยวะ* (the body without organ) สิ่งนี้ทำหน้าที่เป็นเวทีหรือฉากของการต่อสู้ของความปรารถนาอันไม่จบสิ้นทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมที่ส่องสะท้อนกันไปมา (Charoensin-o-larn, 2012)

พัฒนา กิติอาษา (Kitiarsa, 2014) นำเอาเมโนทส์นแรงปรารถนามาปรับใช้ โดยจำแนกเป็น 3 แนวคิดย่อยที่เชื่อมโยงกันคือ กลจักรของแรงปรารถนา กระบวนการรื้อข้ามพื้นที่เขตแดน และร่างอนิจลักษณ์ สำหรับแนวคิดกลจักรของแรงปรารถนา นำมาทำความเข้าใจ แรงผลักดันของความต้องการยกระดับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นเบื้องหลังของการดิ้นรนสร้างความเปลี่ยนแปลงตามโลกสมัยใหม่ของคนอีสาน แนวคิดการข้ามพื้นที่ ปรับมาจากแนวคิดการสลาย/สร้างรหัสทางสังคม (de/reterritorialization) ซึ่งเป็นการข้ามเขตแดนของอาณาบริเวณที่เคยถูกจำกัด ไปสู่อาณาบริเวณที่มีความหมายและอัตลักษณ์ทางสังคมที่แตกต่างออกไป เป็นการตัดข้ามที่ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงและผนวกเพิ่มของความปรารถนาและความหมายไม่สิ้นสุด ครอบคลุมทั้งการข้ามแดนทางกายภาพและสังคมวัฒนธรรม ส่วนร่างอนิจลักษณ์ มาจากแนวคิดเรือนร่างที่ปราศจากอวัยวะ (the body without organ) โดยแปลงให้เป็นภาษาไทยด้วยการ

หยิบยืมคำศัพท์ทางพุทธศาสนา คือ อนิจจัง (บาลี) ซึ่งแปลว่า ไม่เที่ยง ไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แล้วสร้างคำใหม่คือ อนิจลักษณ์ ซึ่งแปลว่าลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน พัฒนาเสนอให้มองชุมชนอีสานเป็น ชุมชนอนิจลักษณ์ (becoming community) ซึ่งหมายถึงการเป็นหน่วยทางสังคมที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และกำลังเผชิญหน้ากับสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่งและไม่สิ้นสุด “ชีวิตชุมชนอนิจลักษณ์คือชีวิตทางสังคมที่ผันเปลี่ยนตัวเองและเคลื่อนที่ไปข้างหน้าอยู่ตลอดเวลา ดุจเดียวกับสายน้ำและกระแสของการเวลาที่ไม่มีความจะไหลกลับ” (Kitiarsa, 2014, p. 46)

พัฒนาอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคมอีสานสองด้าน ด้านหนึ่งคือ กรณีศึกษาท้องถิ่นข้ามแดน ซึ่งเป็นการย้ายถิ่นของแรงงานไปทำงานต่างแดน และได้นำเอาลักษณะและความหมายจากท้องถิ่นเดิมไปเติบโตในท้องถิ่นปลายทาง อีกด้านหนึ่งของกรณีศึกษาอนิจลักษณ์ของชุมชนหมู่บ้านอีสานใหม่ คือการที่ลักษณะและความหมายจากถิ่นอื่นทั้งไทยและเทศ ข้ามแดนมาปรากฏในชุมชนหมู่บ้านอีสาน ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลากหลายรูปแบบ โดยสรุป มโนทัศน์แรงปรารถนาของเดอเลซ และกัตตารี ในมือของพัฒนานำไปสู่ข้อเสนอว่า “ชุมชนหมู่บ้านอีสานใหม่เป็นชุมชนอนิจลักษณ์ในความหมายที่ว่า อีสานใหม่เป็นวิถีชุมชนที่เปลี่ยนแปลงตัวเองโดยตอบสนองต่อสถานการณ์เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมตลอดเวลา ชุมชนหมู่บ้านอีสานไม่เคยปฏิเสธการเปลี่ยนแปลง เพราะภายในโครงสร้างและภายในจิตสำนึกของผู้คนมีแรงปรารถนา มีความใฝ่ฝัน ซึ่งล้วนแต่เป็นเชื้อไฟของการเปลี่ยนแปลงที่ทรงพลัง” (Kitiarsa, 2014, p.125)

ประการที่สอง การกระทำเชิงโครงสร้าง (Structuration) เป็นทฤษฎีสังคมวิทยาของแอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) (Giddens, 1984) ซึ่งต้องการแก้ไขข้อจำกัดของทฤษฎีสังคมรุ่นก่อนหน้า ที่ชี้ให้เห็นบทบาทของโครงสร้างสังคมเหนือศักยภาพของมนุษย์ แต่อีกข้อหนึ่งก็เน้นบทบาทของมนุษย์ โดยละเลยความสำคัญของโครงสร้างสังคมอย่างที่ควรจะเป็น ท่านเห็นว่ามนุษย์มีศักยภาพ คือมีความรู้สึนึกคิด ไตร่ตรอง และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล อย่างไรก็ตาม

การคิดและการกระทำของมนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นโดยพลัดเลื่อนโซ่ แต่โครงสร้างมีส่วนสำคัญในการกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ด้วย สำหรับกิตเตนส์ความเป็นผู้กระทำการของปัจเจกบุคคลสะท้อนให้เห็นจากความสามารถหรือความตั้งใจที่จะกระทำการที่แตกต่างออกไป ซึ่งหมายถึงความสามารถในการเข้าไปมีเกี่ยวข้องกับหรือมีอิทธิพลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างในโลกความเป็นจริง หรือปฏิเสธจะเข้าไปมีส่วนร่วมต่อการกระทำดังกล่าว ความเป็นผู้กระทำการจึงเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจและความสามารถที่มีอยู่เพื่อก่อให้เกิดความแตกต่างออกไปจากสถานการณ์ก่อนหน้า ผู้กระทำการหมดสิ้นสภาพความเป็นผู้กระทำการเมื่อเขา/เธอสูญเสียความสามารถในการกระทำที่ก่อให้เกิดความแตกต่างนั่นเอง (Giddens, p.14 อ้างใน Kitiarsa, 2014, p.58) พัฒนา กิตติอาษา (Kitiarsa, 2014, p. 59) ชี้ว่าข้อเสนอของกิตเตนส์ช่วยให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า อำนาจทำงานอย่างไรทั้งในส่วนผู้กระทำการทางสังคมและโครงสร้างสังคม การทำงานของอำนาจช่วยส่องทางให้เข้าใจปฏิบัติการเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงเชิงนามธรรมและรูปธรรมที่เกิดขึ้นตามมา

ประการที่สาม การต่อรองกับอำนาจ เป็นแนวคิดเสริมเพื่อให้สามารถตอบคำถามของบทความ ผู้เขียนนำมาจากข้อเสนอของ Andrew Walker (Walker, 2016) ในงานศึกษาทางมานุษยวิทยาการเมืองในชนบทภาคเหนือของไทย Walker ศึกษาพลวัตของอำนาจในชนบท ซึ่งมีตัวแสดงหลักหน้าใหม่ที่เขาเรียกว่า “ชาวนารายได้ปานกลาง” คนเหล่านี้เกิดขึ้นจากการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาชนบทของไทย กลายเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่สุดในชนบท การเมืองของชาวนารายได้ปานกลางนั้นแตกต่างจากการเมืองของชาวนาผู้ยากไร้ในอดีตหรือชาวนาชายขอบในปัจจุบัน ในแง่ที่ว่าชาวนารายได้ปานกลางไม่ได้ต่อต้านอำนาจที่มาจากภายนอก แต่ต้องการสร้างสายสัมพันธ์กับอำนาจแหล่งต่าง ๆ ที่เอื้อประโยชน์แก่ตน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจรัฐ อำนาจตลาด/ทุน อำนาจของผี หรืออำนาจทางศีลธรรมของชุมชน แนวคิดนี้จะช่วยให้เข้าใจท่าทีของชาวมุขชนในการเปิดรับและเข้าร่วมกับโครงการต่าง ๆ ของรัฐ และระบบตลาด เพื่อนำอำนาจและความ

เปลี่ยนแปลงจากภายนอกมาสร้างความเปลี่ยนแปลงที่เป็นประโยชน์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและชุมชน

สำหรับความหมายของอำนาจ Walker ใช้คำนี้ในความหมายกว้าง นับตั้งแต่อำนาจตามความหมายของสังคมวิทยาทั่วไป คือความสามารถในการมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อื่น ซึ่งแสดงให้เห็นได้ชัดในความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ความหมายตามแนวทางการศึกษาความขัดแย้งทางชนชั้น คือการใช้ความรุนแรง การครอบงำทางความคิด และปฏิกิริยาต่อต้านจากอีกฝ่าย ทั้งการก่อกบฏ การก่อวินาศกรรม และการถอนตัวไม่ยุ่งเกี่ยว และความหมายของอำนาจจากงานทางมานุษยวิทยาว่าด้วยความคิดเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ตามความเชื่อของชนพื้นเมือง เช่นความเชื่อเรื่องผี สิ่งลี้ลับ เทพเจ้า อำนาจตามความเชื่อของชนพื้นเมืองมีลักษณะพิเศษคือ เป็นอำนาจที่กระจายอยู่ทั่วไป สถิตอยู่ในสิ่งต่างๆตามธรรมชาติ เป็นอำนาจที่สามารถดึงมาใช้เพื่อเป้าหมายส่วนตัวได้ หากสามารถเชื่อมโยงตัวเข้ากับอำนาจได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และสามารถเป็นพยานภาพในการปกป้องรักษาและลงโทษทัณฑ์ในเวลาเดียวกัน (Walker, 2016, pp. 12-47)

แนวคิดทั้ง 3 ประการจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือนำทางในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในบทความนี้ อนึ่งคำว่า “เถ้าแก่” ในบทความนี้ใช้ในความหมายของชาวบ้านในหมู่บ้านกรณีศึกษา ที่มักเรียกคนที่เป็นเจ้าของกิจการผู้ร่ำรวยว่า “เถ้าแก่” ตามแนวทางนี้ชาวบ้านมักเรียกผู้ย้ายถิ่นที่ไปทำงานและประสบความสำเร็จเป็นเจ้าของกิจการผู้ร่ำรวยด้วยความชื่นชมว่า “เถ้าแก่” สำหรับคำว่า “เถ้าแก่อีสาน” ในบทความนี้ใช้ตามแนวทางดังกล่าว และเติมคำว่าอีสานเพื่อสื่อถึงพื้นที่มาของบรรดาเถ้าแก่

3. ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้เป็นผลจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาหมู่บ้านต้นทางของแรงงานย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ชื่อว่า หมู่บ้านปะอาว ตำบลปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สาเหตุที่เลือกหมู่บ้านนี้เนื่องจากเป็น

หมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของจังหวัด มีแรงงานย้ายถิ่นจำนวนมาก และมีผู้ย้ายถิ่นหลายคนประสบความสำเร็จเป็นเจ้าของกิจการผู้มีฐานะมั่งคั่งที่กรุงเทพฯและปริมณฑล การเก็บข้อมูลกระทำระหว่างช่วงเดือนเมษายนปี 2562 ถึงช่วงเวลาเดียวกันของปี 2563 เริ่มจากการศึกษาบริบทหมู่บ้าน โดยการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับชาวบ้านประมาณ 30 ราย การสนทนาทำให้ทราบข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับครัวเรือนที่มีสมาชิกย้ายถิ่น และทำให้ทราบว่าผู้ย้ายถิ่นหลายรายเป็นเจ้าของกิจการที่กรุงเทพฯและปริมณฑล ในบรรดาเจ้าของกิจการยังแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่กิจการไม่ประสบความสำเร็จมากนัก กับกลุ่มที่กิจการประสบความสำเร็จมีฐานะร่ำรวย กลุ่มนี้คือคนที่ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้าแกล่” (ชาย) หรือ “เจ้าแกล่น้อย” (หญิง) และพบว่าส่วนใหญ่เป็นเจ้าแกล่มากกว่าเจ้าแกล่น้อย หลังจากนั้นผู้วิจัยได้เจาะจงสัมภาษณ์เชิงลึกสมาชิกครัวเรือนเจ้าแกล่จำนวน 8 ราย โดยผู้ให้สัมภาษณ์อาจเป็นสมาชิกในครัวเรือนของเจ้าแกล่ และ/หรือตัวเจ้าแกล่เองที่กลับมาบ้าน ในกรณีตัวอย่าง 8 รายนี้ มี 5 รายที่เป็นเจ้าแกล่ใหญ่(ตามความเห็นของชาวบ้านอย่างเป็นทางการกับสมาชิกในครัวเรือนของเจ้าแกล่ที่หมู่บ้านในโอกาสต่าง ๆ หลายครั้ง

ในช่วงเวลาเดียวกันของการเก็บข้อมูลข้างต้น ได้เก็บข้อมูลครัวเรือนตัวอย่าง 60 ครัวเรือน โดยใช้แบบสำรวจครัวเรือน มุ่งทำความเข้าใจ สภาพเศรษฐกิจ-สังคมและการย้ายถิ่นของสมาชิกครัวเรือน การเก็บข้อมูลในขั้นนี้เพื่อให้มีข้อมูลเชิงปริมาณในระดับเบื้องต้นสำหรับสนับสนุนข้อมูลเชิงคุณภาพ การเลือกครัวเรือนตัวอย่าง เป็นการเลือกแบบเจาะจงคือ ทำการเก็บข้อมูลในหมู่บ้านปะอาว หมู่ 4 และ หมู่ 5 ซึ่งมีผู้ย้ายถิ่นที่ไปเป็นเจ้าของกิจการที่กรุงเทพฯและปริมณฑลจำนวนมาก ในพื้นที่ดังกล่าวได้จำแนกประชากรเป็นครัวเรือนร่ำรวย ปานกลาง และยากจน โดยพิจารณาจากการถือครองทรัพย์สินที่ปรากฏให้เห็น ได้แก่ สภาพบ้านที่อยู่อาศัยและเครื่องอำนวยความสะดวกในบ้าน จากนั้นเก็บข้อมูลครัวเรือน

ตัวอย่างในสัดส่วนเท่า ๆ กัน ในระหว่างเก็บข้อมูลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยยังได้สังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น งานบวช บุญบั้งไฟ บุญกฐิน

ระหว่างวันที่ 18-20 กันยายน 2562 ผู้เขียนได้ร่วมกิจกรรมซึ่งเป็นโอกาสสำคัญในการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม คือได้เดินทางไปกับคณะบอกบุญกฐิน จากหมู่บ้านปะอาว ไปบอกบุญ (แจกซองกฐิน) แก่บรรดาเจ้าแก้วบ้านปะอาวในพื้นที่กรุงเทพฯและปริมณฑล ทำให้ได้ไปเยี่ยมเยียนหรือทำความรู้จักกับเจ้าแก้ว/เจ้าแกล่น้อยเจ้าของกิจการต่าง ๆ จำนวน 19 ราย (ในจำนวนทั้งหมดนี้มี 6 รายได้สัมภาษณ์สมาชิกครัวเรือนหรือตัวเจ้าแก้วที่หมู่บ้านมาก่อนแล้ว ส่วนที่เหลือเพิ่งรู้จักกันในการเดินทางครั้งนี้) การเดินทางครั้งนี้ทำให้ได้รู้จักเจ้าแก้วและเจ้าแกล่น้อยเพิ่มขึ้นหลายคน รวมทั้งได้สังเกตการณ์ชีวิตความเป็นอยู่และกิจการของพวกเขา หลังจากนั้นอีกพักใหญ่เมื่อผู้เขียนพบว่า กิจการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์เป็นกิจการสำคัญของเจ้าแก้วบ้านปะอาวหลายคน ในระหว่างวันที่ 30 มีนาคม - 2 เมษายน 2564 ผู้เขียนได้นัดหมายและเดินทางไปสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าแก้วเจ้าของกิจการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ 3 ราย ที่สถานประกอบการในกรุงเทพฯและปริมณฑล ทำให้มีโอกาสดำเนินการชีวิตความเป็นอยู่และเยี่ยมชมกิจการของเจ้าแก้วเพิ่มเติมด้วย

ในบทความผู้เขียนใช้ชื่อหมู่บ้านจริง เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงในสาธารณะ สำหรับชื่อบุคคล แบ่งเป็นสองกรณี กรณีบุคคลสาธารณะ ได้แก่พระสงฆ์และชาวบ้านจำนวนหนึ่ง ระบุนามและนามสกุล (จริง) อีกกรณีหนึ่งคือผู้ที่ไม่ใช่บุคคลสาธารณะ ใช้ชื่อสมมุติ โดยไม่ระบุนามสกุล เพื่อรักษาความเป็นส่วนตัว

4. หมู่บ้านต้นทางของเจ้าแก้ว

หมู่บ้านปะอาว เป็นหมู่บ้านเก่าแก่มีประวัติความเป็นมาควบคู่กับการก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของจังหวัด หมู่บ้านนี้มีงานหัตถศิลป์ขึ้นชื่อคือผ้าไหม ซึ่งสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพชนและได้รับการพัฒนาให้มีความสวยงามไม่น้อยไปกว่าผ้าไหมจากที่ใด ๆ

มีการผลิตเครื่องใช้ทองเหลือง ที่สืบทอดวิธีผลิตอันเป็นเอกลักษณ์จากยุคบ้านเชียง และได้ขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของประเทศ ศูนย์หัตถกรรมทองเหลืองบ้านปะอาวเป็นที่รู้จักและศึกษาดูงานของผู้สนใจจากทุกสารทิศทั้งในประเทศและต่างประเทศ ที่วัดประจำหมู่บ้านมีพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านรวบรวมโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบในพื้นที่หมู่บ้าน ซึ่งเก่าแก่จากยุครัตนโกสินทร์ ล้านช้าง ถึงอาณาจักรขอมโบราณ หมู่บ้านมีโครงการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ ซึ่งเคยเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว ประเพณีบุญบั้งไฟในช่วงเดือน 6-7 ของปี เป็นงานประเพณีที่มีชื่อเสียง และตลอดหลายช่วงอายุคนของการพัฒนาหมู่บ้าน ลูกหลานบ้านปะอาวได้ก้าวจากการเป็นชาวนาชาวไร่ ไปประสบความสำเร็จในบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ในโลกกว้าง การย้ายถิ่นมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาหมู่บ้านนี้ และมีการพัฒนาการมานานหลายทศวรรษ

ประวัติการย้ายถิ่น

พัฒนาการการย้ายถิ่นภายใต้บริบทการพัฒนาอุตสาหกรรมและความ เป็นเมืองของกรุงเทพฯและปริมณฑล และการพัฒนาการคมนาคมระหว่าง กรุงเทพฯกับภาคอีสาน อาจแบ่งกลุ่มแรงงานย้ายถิ่นจากบ้านปะอาวเป็น 3 กลุ่มตามลำดับเวลาดังนี้ *กลุ่มผู้ย้ายถิ่นรุ่นแรก* (ก่อนทศวรรษ 2500–ปลายทศวรรษ 2510) การเดินทางไประหว่างกรุงเทพฯ-อุบลราชธานี ซึ่งเริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2473 ทำให้การเดินทางไปกรุงเทพฯง่ายขึ้น และจากต้นทศวรรษ 2500 นโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า ทำให้อุตสาหกรรม การค้า และบริการในกรุงเทพฯและปริมณฑลขยายตัว แรงงานย้ายถิ่นจากบ้านปะอาวช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ไปทำงานหลากหลายอย่าง เช่น ขับแท็กซี่ ตักตัก ลูกจ้างร้านอาหาร โรงแรม ไนต์คลับ โรงงานขนาดกลางหรือขนาดเล็ก แรงงานก่อสร้าง *กลุ่มผู้ย้ายถิ่นรุ่นที่สอง* (ต้นทศวรรษ 2520– ปลายทศวรรษ 2540) การเดินทางไปกรุงเทพฯช่วงนี้สะดวกมากขึ้นทั้งทางรถไฟและรถโดยสารสาธารณะ ประกอบกับนโยบายอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ทำให้ฐานการผลิตและการค้าและบริการในกรุงเทพฯและปริมณฑลเติบโตขึ้นเป็นทวีคูณ ยุคนี้กลายเป็นยุคทองของแรงงานย้ายถิ่นจากบ้านปะอาว เมื่อ

ประกอบกับการย้ายถิ่นที่สะดวกขึ้นจากคนรุ่นแรกที่ได้ปูทางไว้แล้ว ทำให้ผู้ย้ายถิ่นรุ่นที่สองมีโอกาสพัฒนาอาชีพได้เร็วขึ้น ผู้หญิงย้ายถิ่นมากกว่ายุคแรก ผู้ย้ายถิ่นทั้งชายหญิงหลายคนประสบความสำเร็จเป็นเจ้าของกิจการ เช่น กิจการห้องเช่า ให้เช่าแท็กซี่-ตุ๊กตุ๊ก รับเหมาก่อสร้าง-ต่อเติมอาคาร/รั้ว/เหล็กตัดร้านอาหาร รับเหมาช่วงตัดเย็บเสื้อผ้า อยู่ซ่อมรถยนต์ โรงงานผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ ยุคนี้จึงอาจเรียกว่ายุคกำเนิดเจ้าแก๊ง การกำเนิดเจ้าแก๊งได้ช่วยสนับสนุนให้ลูกหลานบ้านปะอาวรุ่นหลังเข้ามาทำงานในกิจการของเจ้าแก๊งอีกหลายระลอก และ *กลุ่มผู้ย้ายถิ่นรุ่นที่สาม* (ต้นทศวรรษ 2550-ปัจจุบัน) เป็นช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจโลกผันผวน และตกต่ำเป็นบางช่วง ตามมาด้วยความไร้เสถียรภาพทางการเมืองไทยเป็นเวลายาวนาน กระนั้นการย้ายถิ่นของแรงงานจากบ้านปะอาวยังมีอยู่ต่อเนื่อง ผู้ย้ายถิ่นเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีระดับการศึกษาสูงขึ้น ลักษณะการประกอบอาชีพและพื้นที่เป้าหมายการย้ายถิ่นหลากหลายมากขึ้น เช่น การไปทำงานโรงงานในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พื้นที่อุตสาหกรรมภาคตะวันออก หรือทำงานภาคบริการในจังหวัดที่มีการท่องเที่ยว แต่ลักษณะสำคัญของยุคนี้คือ โอกาสของการเป็นเจ้าแก๊งหรือเจ้าแก๊งเนี้ยเจ้าของกิจการตามแบบเดิมลดน้อยถอยลง เป็นยุคสร้างเนื้อสร้างตัวของคนรุ่นใหม่ในเงื่อนไขใหม่

สภาพเศรษฐกิจ-สังคม

ปัจจุบันหมู่บ้านปะอาวเป็นชุมชนหมู่บ้านขนาดใหญ่ ประกอบด้วย 4 หมู่ ตามหน่วยการปกครองของทางราชการ มีประชากร 730 ครัวเรือน 2,381 คน ข้อมูลองค์การบริหารส่วนตำบลปะอาวปี 2559 ระบุว่า การประกอบอาชีพของประชากรประกอบด้วย การเกษตรร้อยละ 45 รับจ้างทั่วไปร้อยละ 17 ที่เหลือคืออาชีพอื่น ๆ เช่น ผู้ประกอบการ ข้าราชการ พนักงานเอกชน ในปีเดียวกันรายได้ครัวเรือนของหมู่บ้านปะอาวเท่ากับ 2.8 แสนบาท สูงกว่ารายได้ครัวเรือน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี 2562 (2.4 แสนบาท)¹ ข้อมูลนี้ช่วยให้เห็นว่าชาวบ้านปะอามีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าครัวเรือนในภาคอีสานโดยเปรียบเทียบด้านการย้ายถิ่นประชากร การเก็บข้อมูลภาคสนามทำให้พบในเบื้องต้นว่า ครัวเรือนจำนวนมากมีสมาชิกย้ายถิ่นไปทำงานในเมือง ดังนั้นเพื่อทำความเข้าใจนัยสำคัญของการย้ายถิ่นต่อสถานะเศรษฐกิจ-สังคมของครัวเรือน ผู้เขียนได้สุ่มสำรวจครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 60 ครัวเรือน (หลักเกณฑ์การสำรวจระบุในหัวข้อระเบียบวิธีวิจัย) พบว่า 28 ครัวเรือน หรือร้อยละ 46.7 มีสมาชิกในครัวเรือนเป็นผู้ย้ายถิ่นในขณะที่ทำการสำรวจ 52 ครัวเรือน หรือร้อยละ 86.7 มีสมาชิกที่(เคย)ย้ายถิ่นในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา และหากรวมถึงการเคลื่อนย้ายที่ไปทำงานนอกหมู่บ้านแบบไป-กลับทุกวัน หรือการไปในช่วงสั้นๆแล้วกลับ พบว่าแทบทุกครอบครัวมีสมาชิกที่ไปทำงานในลักษณะนี้ (มากกว่าร้อยละ 90) เมื่อสำรวจรายได้ครัวเรือนเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนไม่มีผู้ย้ายถิ่น กับครัวเรือนมีผู้ย้ายถิ่นพบว่า ครัวเรือนประเภทหลังมีรายได้ครัวเรือนสูงกว่า (3.1 แสนบาท และ 3.4 แสนบาทตามลำดับ)² โดยครัวเรือนมีผู้ย้ายถิ่น มีรายได้จากเงินส่งกลับของสมาชิกเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 22 ของรายได้ครัวเรือน การสำรวจข้อมูลครัวเรือนตัวอย่าง ถึงแม้มีสัดส่วนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรทั้งหมด แต่ช่วยแสดงให้เห็นความสำคัญของการย้ายถิ่นต่อเศรษฐกิจครัวเรือนได้ในระดับหนึ่ง

ข้อมูลพื้นฐานของเถ้าแก่

บรรดาแรงงานย้ายถิ่นทั้งหลาย มีปลายทางความสำเร็จแตกต่างกันไป บางคนไปเป็นแรงงานรับจ้าง จนวันหนึ่งย้ายถิ่นกลับ โดยฐานะไม่ดีไปกว่าก่อนย้ายถิ่น

¹ คำนวนจากรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนเป็นรายภาคและจังหวัด พ.ศ.2545-2562 สำนักงานสถิติ

แห่งชาติ. National Statistical Office (n.d.) retrieved November 7, 2021. from

http://statbhi.nso.go.th/staticreport/Page/sector/TH/report/sector_08_4_TH_.xlsx

² ในขณะที่รายได้เงินสดของครัวเรือนเกษตรกรปี 2561/62 เท่ากับ 3.9 แสนบาท Office of Agricultural Economics (n.d.) retrieved November 7, 2021. from

<https://www.oae.go.th/assets/portals/1/files/socio/socio10june63.pdf>

บางคนเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในเมือง และยังมีฐานะไม่สู้มั่นคงนัก แต่มีจำนวนหนึ่งที่กลายเป็นผู้ประกอบการผู้มีฐานะมั่นคง เป็นที่นิยมยกย่องของชาวบ้าน และชาวบ้านพร้อมใจกันเรียกว่าขานว่าเจ้าแก่ การสำรวจหมู่บ้านทำให้ทราบว่า ในปัจจุบันหมู่บ้านปะอามีเจ้าแก่และเจ้าแก่น้อยที่เป็นผู้ประกอบการที่กรุงเทพฯและปริมณฑลประมาณ 20-30 ราย และพบว่าเจ้าแก่ส่วนใหญ่มีภูมิหลังที่มาจากกลุ่มเครือญาติที่อยู่ในพื้นที่บ้านปะอามู่ 4 และมู่ 5 (ประชากรรวม 203 ครัวเรือน)

การเก็บข้อมูลภูมิหลังของเจ้าแก่ทำให้พบว่า บุคคลที่ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นเจ้าแก่ใหญ่กระจุกตัวอยู่ในกิจการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์³ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด และมีบทบาทสูงต่อการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้เขียนจึงมุ่งให้ความสนใจกับเจ้าแก่ในกิจการประเภทนี้ เจ้าแก่ผู้ผลิตชิ้นส่วนยานยนต์มีอยู่ประมาณ 10 ราย แต่สามารถติดตามสัมภาษณ์เชิงลึกได้ 8 ราย บุคคลทั้งหมดมีลักษณะร่วมกันคือ อายุเฉลี่ย 57 ปี เกือบทั้งหมด (6 ราย) เป็นผู้ย้ายถิ่นรุ่นที่ 2 มีสองรายเป็นผู้ย้ายถิ่นรุ่นที่ 1 ส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา (6 ราย) ที่เหลือมีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ทั้งหมดเติบโตมาจากครอบครัวเกษตรกรฐานะยากจน ในวัยเด็กต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพช่วยครอบครัว เจ้าแก่ทั้ง 8 รายมีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ คือมีบรรพบุรุษในรุ่นปู่ตายายเป็นญาติพี่น้องกัน หลังจากนั้นมีการแตกแขนงออกไปจากการมีบุตรหลาน แต่ยังคงสามารถนับญาติ และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในฐานะญาติพี่น้อง ปัจจุบันเจ้าแก่ทั้งหมดมีกิจการ บ้านพักอาศัย และครอบครัวอยู่ที่กรุงเทพฯและปริมณฑล แต่ยังคงรักษาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมกับพ่อแม่พี่น้องญาติมิตรที่หมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ ในลำดับต่อไปจะพรรณนาเชิงวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามเพื่อตอบประเด็นคำถามของบทความ

³ กิจการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ ชาวบ้านมักเรียกว่าทำ “โรงกลึง” บางครั้งเรียกว่า “โรงปั๊มชิ้นส่วน” ตามความเคยชิน เนื่องจากแต่เดิมแม่พิมพ์ชิ้นส่วนยานยนต์เริ่มต้นจากกลึงโลหะเพื่อทำแม่พิมพ์ และเมื่อได้แม่พิมพ์จะใช้แม่พิมพ์ไปผลิตหรือ “ปั๊ม” ชิ้นส่วน ปัจจุบันเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ การทำแม่พิมพ์ไม่จำเป็นต้องกลึง แต่มีเครื่องจักรที่สามารถออกแบบและผลิตแม่พิมพ์ได้ และโรงงานประเภทนี้อาจไม่ได้ผลิตเฉพาะชิ้นส่วนยานยนต์ แต่ผลิตชิ้นส่วนสำหรับเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆด้วย

5. “...ผมจะไม่ทนอยู่ในสภาพนี้...”

ในงานของ Kirsch (1966) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันที่ศึกษาชุมชนอิสานในทศวรรษ 2500 ในเขตอำเภอคำชะอี จังหวัดนครพนม (ในขณะนั้น) ท่านเสนอว่า ชาวบ้านอิสานไม่แตกต่างจากผู้คนทั่วโลก นั่นคือ มีความใฝ่ฝันและดิ้นรนเพื่อจะยกสถานภาพและระดับความเป็นอยู่ของตัวเอง โดยช่องทางการเคลื่อนที่ยกระดับสถานภาพของชาวบ้านอิสานโดยทั่วไปประกอบด้วย การบวชเรียนในพุทธศาสนา การรับราชการ การศึกษาในระบบโรงเรียน และการไปทำงานหาประสบการณ์ต่างถิ่น ข้อเสนอเดียวกันนี้ได้รับการยืนยันโดยปรมาจารย์นักมานุษยวิทยาอีกท่านคือ Keyes (1967) และก็เป็นสิ่งเดียวกันกับที่ Kitiarsa (2014) เรียกว่าแรงปรารถนาของชาวบ้านอิสาน

ชาวบ้านปะอวาก็ไม่แตกต่างกัน ในช่วงนี้จะแสดงให้เห็นแรงปรารถนาที่ผลักดันให้ชาวบ้านออกเดินทางจากหมู่บ้านต้นตื้นแสวงหาชีวิตที่ดีขึ้น โดยนำเสนอเรื่องเล่าประวัติชีวิตของเจ้าแก้วในกิจการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์สองรายเป็นกรณีตัวอย่าง รายหนึ่งเป็นเสมือนครูใหญ่ผู้ผลิตเจ้าแก้วรุ่นหลัง อีกรายหนึ่งเป็นลูกศิษย์ที่ประสบความสำเร็จสูงสุด ผู้ได้ชื่อว่าเจ้าแก้วพันธุ์ล้านของหมู่บ้าน

เจ้าแก้วอู๊ด

เจ้าแก้วอู๊ด เป็นตำนานที่ยังมีลมหายใจของชาวบ้านปะอาว เพราะเป็นเสมือนครูผู้ปลูกปั้นเจ้าแก้วรุ่นหลังตามมามากหลายคน อู๊ดเกิดปี พ.ศ. 2497 ปัจจุบันอายุ 67 ปี ชายร่างเล็กแต่เป็นพี่ใหญ่ของใครอีกหลายคน เจ้าแก้วผลักดันที่ทำให้เป็นเจ้าแก้วคนสำคัญของหมู่บ้านว่า “ผมจบ ป.4 ตั้งแต่ตอนนั้นผมคิดว่า จะไม่ทนอยู่ในสภาพนี้ บ้านนอกสมัยนั้นมันไม่มีอะไร มีแต่ความกันดาร ทำไรทำนา คนรุ่นพ่อรุ่นแม่ไม่ได้เรียนหนังสือ คนรุ่นผมดีขึ้นหน่อยจบ ป.4 แต่มีน้อยคนจะได้เรียนต่อ...” “ผมต่างจากเด็กคนอื่น ทำอะไรผมต้องนำ จะต้องพิเศษกว่าคนอื่น” อู๊ดเล่าถึงวันเวลาเมื่อครั้งจบ ป.4 ในวัยประมาณ 11 ขวบว่า เขาคิดค้นดัดแปลงเตาเผาถ่านจากแบบดั้งเดิมที่ใช้เวลาเผา 4-5 วัน ได้ปริมาณถ่านน้อย ทำให้ใช้เวลาเผาเพียง 1 วัน และได้ปริมาณถ่านมากขึ้น นำไปขายได้กำไรมากขึ้น การเลี้ยงเปิดนาไขเปิดไป

เร่ขาย การต้มเกลือในที่นาของพ่อ ทำให้ได้เกลือสินเธาว์ รสชาติดีไม่ควเหมือนเกลือคนอื่น เขาเล่าถึงการเป็นเด็กคนเดียวในขบวนเกวียนที่นำสินค้าไปขาย เกวียนจากบ้านปะอวเดินทางรอนแรมไปข้ามแม่น้ำมูลแถวบ้านบึงห้วย นำเกลือไปแลกข้าว แล้วนำข้าวไปขายในพื้นที่ขาดแคลนข้าวเพื่อทำกำไร ในขบวนเกวียน 10 เล่ม อู๊ดเป็นเด็กคนเดียวที่ร่วมขบวนเกวียน และมีสินค้าและทำการค้าของตนเอง “ตั้งแต่เป็นเด็กผมเก็บเงินได้แล้ว ตอนนั้นผมมีเงินเก็บหลายร้อยบาท” (Ood, interview, September 19, 2019)

อู๊ดเข้ากรุงเทพฯครั้งแรกอายุ 13 ขวบ (พ.ศ. 2510) หากพิจารณาจากปีที่ย้ายถิ่นนั้นว่าอู๊ดอยู่ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นรุ่นแรกของบ้านปะอว ครั้งแรกญาตินำไปฝากให้เป็นเด็กรับใช้ที่โรงแรมแถวเสาชิงช้า ทำงานประมาณ 2 ปี ป่วยอยู่ไม่ไหวจึงกลับบ้าน หลังจากนั้นเข้ากรุงเทพฯทำงานอีก กระทั่งอายุประมาณ 15 ปี พี่ชายซึ่งเป็นทหารช่าง พาไปเป็นแรงงานทำถนนที่ค่ายทหารจังหวัดบุรีรัมย์ ต่อมาพี่ชายถูกย้ายไปทำงานที่พัทลุงจึงย้ายตาม ที่พัทลุงระหว่างทำงาน ได้สมัครเรียนการศึกษานอกระบบจนได้วุฒิการศึกษา ม.ศ. 3 จากนั้นติดทหารเกณฑ์ประจำการที่ค่ายทหารจังหวัดโคราช ก่อนไปปลดประจำการที่ค่ายทหารจังหวัดอุดรธานี จุดเปลี่ยนในชีวิตเกิดขึ้นหลังจากผ่านการเกณฑ์ทหาร ญาติผู้พี่คือ “พี่ขาน” ขวนไปเป็นเด็กฝึกงานในโรงกลึงแห่งหนึ่งที่กรุงเทพฯ เจ้าของโรงงานคือเจ้าแก้วสมชาย ภรรยาของเจ้าแก้วสมชายคือ “พี่แต้ว” พี่แต้วเป็นคนบ้านปะอว (พี่ขานเป็นน้องชายของพี่แต้ว) ฝึกงานอยู่ได้ครึ่งปี กลับมาบวชที่บ้านปะอว 1 พรรษา แล้วกลับไปใหม่หลังจากทำงานที่โรงงานเจ้าแก้วสมชายประมาณหนึ่งปีครึ่ง อู๊ดตัดสินใจขอแยกตัวออกมาตั้งกิจการของตัวเอง

ปีที่แยกตัวออกมาก่อตั้งกิจการของตัวเองคือปี พ.ศ. 2522 (อายุ 25 ปี) มีเงินทุนประมาณ 1 หมื่นบาท แม่จำนองที่นา กับ ธกส. ได้อีก 2 หมื่นบาท เริ่มกิจการจากเช่าห้องแถวเล็ก ๆ และซื้อเครื่องจักรมือสองมารับงานผลิตชิ้นส่วนโลหะ จากนั้นไม่นานได้แต่งงานกับหญิงอาชีพค้าขายพื้นเพเป็นคนสุโขทัยคือ “แก้ว” อู๊ดกล่าวถึงชีวิตว่าเป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จ ประสบการณ์ค้าขายของแก้วช่วย

หนุนส่งกิจการของอู๊ด และครอบครัวของฝ่ายหญิงได้ช่วยสนับสนุนเงินทุน ดำเนินการด้วย จากวันนั้นถึงวันนี้เจ้าแก้อู๊ดเป็นเจ้าของกิจการ มีโรงงาน 2 แห่ง อยู่ที่แขวงท่าข้าม เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร และอีกแห่งหนึ่งอยู่ที่ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอมะนิ จังหวัดสมุทรสาคร โรงงานอยู่บนที่ดินของตัวเองมีเนื้อที่ 1 ไร่ และ 4 ไร่ ตามลำดับ ผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ และชิ้นส่วนโลหะหลายชนิด เช่น หัวเตาแก๊ส ตะกร้าอลูมิเนียมจักรยาน ชิ้นส่วนอุปกรณ์ในตู้เย็น ตลอดระยะเวลาดำเนินกิจการ เจ้าแก้อู๊ดได้ชักนำพี่น้องลูกหลานญาติมิตรจากบ้านปะอาวมาทำงานที่โรงงาน โดยรวมแล้วมีชาวบ้านปะอาวนับร้อยชีวิตที่เคยผ่านการทำงานที่โรงงานของเจ้าแก้อู๊ด (Ood, Interview, September 19, 2019)

เจ้าแก้อู๊ด

เจ้าแก้อู๊ด เกิดปี พ.ศ. 2509 ปัจจุบันอายุ 55 ปี แอลเป็นชายร่างสันตัด พุดจาห้วน ๆ บุคลิกแบบชายลูกทุ่งอีสาน แอลเป็นเจ้าแก้อู๊ดที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดของบ้านปะอาว เรียนจบชั้น ป.6 ที่โรงเรียนบ้านปะอาว เขาเล่าว่าเมื่อเรียนจบยังอยู่บ้านระยะหนึ่ง “ตอนนั้นลำบาก ช่วยพ่อแม่ทำนา เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ทำทุกอย่างที่เด็กบ้านนอกสมัยนั้นทำกัน” จากนั้นอายุประมาณ 16 (ปี 2525) พ่อส่งไปฝึกงานกับ “พี่อู๊ด” ซึ่งเป็นญาติผู้พี่ (แม่ของแอลเป็นน้องสาวของพ่อของอู๊ด) แอลเล่าว่าในช่วงนั้นไปฝึกงานพร้อม ๆ กับลูกพี่ลูกน้องร่วมรุ่นอีกหลายคน เริ่มจากทำงานทุกอย่างตั้งแต่ขั้นพื้นฐานคือเป็นแรงงาน แล้วค่อยยกระดับไปเป็นช่าง และหัวหน้าช่าง ตำแหน่งหัวหน้าช่างคือคนที่ออกแบบแม่พิมพ์ ชิ้นงานที่ต้องการ และดูแลกระบวนการผลิตจนออกมาเป็นชิ้นงาน “พี่อู๊ดให้ทำทุกอย่าง แล้วแต่ว่าใครจะเรียนรู้ได้มากน้อยต่างกัน ถ้าทำได้ก็ได้รับผลตอบแทนสูงขึ้น” แอลเล่าว่างานออกแบบแม่พิมพ์เป็นงานที่ตนเองถนัด จนได้เป็นหัวหน้าช่าง รวมทั้งมีโอกาสดำเนินการกับลูกค้า ทำให้แอลกลายเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญคนหนึ่งของโรงงานของเจ้าแก้อู๊ด (Laem, Interview, September 19, 2019)

ในปี พ.ศ. 2538 เมื่อแหลมอายุ 29 ปี หลังจากที่ทำงานกับเจ้าแก็งอยู่มานานกว่า 10 ปี จึงขอแยกตัวออกมาก่อตั้งกิจการของตนเอง “มันถึงจุดอิ่มตัวอยู่ที่เดิมติดเพดานแล้ว ผมอยากเป็นเจ้าแก็งเอง มันใจว่าตัวเองทำได้” การแยกตัวออกมารับงานของตัวเองค่อนข้างราบรื่น เนื่องจากมีเครือข่ายลูกค้าที่รู้จักอยู่แล้ว ในขั้นแรกมีเงินเก็บตัวเองมาส่วนหนึ่ง และทางบ้านนำที่นาไปจำนอง ธกส. ได้เงินมาช่วยอีกส่วนหนึ่ง รวมประมาณหนึ่งแสนบาท แหลมกล่าวว่าสาเหตุที่ทำให้กิจการขยายตัวเป็นลำดับเนื่องจากลูกค้า (หรือผู้จ้างให้ผลิตชิ้นงาน) ว่างใจ คือสามารถผลิตชิ้นงานได้ตามข้อตกลงอย่างไม่มีที่ติ และอาจเป็นเพราะว่าแหลมมีความสามารถในการออกแบบแม่พิมพ์ สามารถทำงานตอบโจทย์ลูกค้า และแม่พิมพ์ที่ดีสามารถลดขั้นตอนการผลิต ทำให้ผลิตชิ้นงานได้เร็ว และประหยัดต้นทุนมากขึ้น ในปี 2547 เป็นจุดก้าวกระโดดของกิจการ แหลมนำบริษัทเข้าสู่การรับรองมาตรฐานอุตสาหกรรม (ISO 9001) จากนั้นได้เป็นผู้ผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ให้กับผู้ผลิตชิ้นส่วนระดับ 2 รายใหญ่ของประเทศ (จะอธิบายข้างหน้า) “จะรับงานใหญ่เราต้องแสดงให้เห็นลูกค้ามั่นใจว่าเราพร้อม เจ้าแก็งรุ่นเดียวกับผมไม่มีใครเข้า ISO เพราะเห็นว่ามันยุ่งยาก แต่ผมคิดว่าหยุดแค่นี้ไม่ได้” แหลมกล่าวว่าเขาปรับระบบบริหารโรงงานทั้งหมด กู้เงินธนาคาร ซื้อเครื่องจักร ขยายโรงงาน จ้างทีมงานบริหารแบบมืออาชีพ

ผลจากการตัดสินใจ ในปัจจุบันเจ้าแก็งแหลมเป็นเจ้าของโรงงานขนาดใหญ่ มีฐานการผลิตอยู่ที่จังหวัดสมุทรสาคร และชลบุรี ทำการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์เป็นหลัก อีกทั้งชิ้นส่วนรถจักรยานยนต์ ชิ้นส่วนโลหะอื่น ๆ ออกแบบแม่พิมพ์ และงานในกระบวนการผลิตโลหะ ที่โรงงานของเจ้าแก็งแหลมยังสืบทอดธรรมเนียมของชาวบ้านปะอวคือ การชักนำลูกหลานไปทำงาน ที่ผ่านมามีคนบ้านปะอวนับร้อยชีวิตที่เคยผ่านการไปทำงานที่โรงงานของเจ้าแก็งแหลม ในขั้นหลัง นอกจากทำธุรกิจผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ เจ้าแก็งแหลมหันมาลงทุนในอสังหาริมทรัพย์โดยได้ซื้อที่ดินที่ราชบุรี และกาญจนบุรีไว้หลายร้อยไร่ ที่อุบลราชธานีซื้ออาคารพาณิชย์ไว้จำนวน

หนึ่ง และที่บ้านปะอวได้ซื้อที่ดินไว้ไม่ต่ำกว่าร้อยไร่ ปัจจุบันกำลังบุกเบิกทำสวนอินทผลัม (Laem, interview, September 19, 2019)

จากประวัติเล่าแก่ทั้งสองที่กล่าวมา จะเห็นถึงความมุ่งมั่นปรารถนาในการยกระดับชีวิตตนเอง จุดร่วมที่เหมือนกันของทั้ง 2 คนคือ การก้าวพ้นไปจากสภาพชีวิตที่ยากลำบากของการเป็นชาวไร่ชาวนา ในฐานะคนรุ่นบุกเบิก อุตส่าห์ให้เห็นถึงการข้ามเขตแดนเชิงกายภาพและเขตแดนทางวัฒนธรรม จากการเดินทางข้ามหมู่บ้านไปค้าขายในท้องถิ่น การไปทำงานต่างถิ่นหลายจังหวัด กระทั่งเข้าสู่วงการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ ปัจจุบันอุ๊ใช้ชีวิตที่กรุงเทพฯ เป็นคนชั้นกลาง ชาวเมืองเต็มตัว ยามว่างออกกำลังกายกับก๊วนนักรักบี้ แต่แรงปรารถนาที่ตัดข้ามวัฒนธรรมและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของอุ๊ไม่เคยหยุดนิ่ง หากยังเชื่อมโยงกลับมาสัมพันธ์กับเครือญาติและชุมชนบ้านเกิดอย่างสม่ำเสมอ ส่วนแหลมนั้น ในฐานะผู้ย้ายถิ่นรุ่นที่สอง เขาสามารถเข้าสู่วงการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ได้โดยสะดวกกว่าคนอื่น แต่ความฝันก็ไม่หยุดแค่เป็นเจ้าของกิจการรายเล็ก แต่ใช้โอกาสลงทุนยกระดับเป็นกิจการขนาดใหญ่ จากเด็กบ้านนอกจบ ป. 6 เป็นผู้ควบคุมพนักงานระดับปริญญา และแรงงานอีกหลายร้อยชีวิต และในทำนองเดียวกัน แรงปรารถนาจะไม่สิ้นสุด แหลมมีความสุขกับการได้แวะเวียนกลับบ้านมาทำการเกษตร ดังที่ในหลายปีให้หลังกำลังสนุกกับการทำสวนอินทผลัม และหวังว่าจะเป็นแหล่งผลิตที่ขึ้นชื่อของจังหวัดนี้

6. โอกาส ญาติพี่น้อง และฝีมือ

จากประวัติการย้ายถิ่นของชาวบ้านปะอว และเล่าแก่ใหญ่ทั้งสอง จะเห็นว่าแรงปรารถนาคือปัจจัยผลักดันให้พวกเขาออกจากหมู่บ้านไปแสวงหาชีวิตที่ดีขึ้น แต่แรงปรารถนาอย่างเดียวยังคงไม่พอ เพราะคนจำนวนมากที่ออกจากหมู่บ้านไม่ได้ประสบความสำเร็จถึงขั้นพลิกชีวิตไปเสียทั้งหมด แต่เหตุใดคนจำนวนหนึ่งจึงทำเช่นนั้นได้ ช่วงนี้ทำความเข้าใจว่าปัจจัยความสำเร็จของเล่าแก่ในกิจการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ประกอบด้วยอะไรบ้าง ทฤษฎีการกระทำการเชิงโครงสร้างได้ช่วย

ส่องทางให้เห็นคำตอบ ผู้เขียนพบว่า มีปัจจัยความสำเร็จ 3 ประการประกอบกัน รายละเอียดดังนี้

ประการแรก บริบทการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวย ในภาษาอีสาน มีคำอวยพรคนที่ไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ว่า “ขอให้โชคให้หมาน” ซึ่งแปลว่าขอให้โชค ดี อันที่จริงความโชคไม่ดีเรื่องของดวงชะตาเท่านั้น แต่อีกส่วนหนึ่งคือการไปอยู่ “ถูกที่ถูกเวลา” หากนับการเดินทางออกจากบ้านของเจ้าแก้วอุดในต้นทศวรรษ 2510 เป็นย่างก้าวแรกสู่ความสำเร็จ จะพบว่าความสำเร็จของเขาเกิดขึ้นในบริบทเชิงโครงสร้างที่เอื้ออำนวย คือบริบทการขยายตัวของเศรษฐกิจไทย นับจากทศวรรษต้น 2500 ถึงปลายทศวรรษ 2510 ภายใต้นโยบายเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม ในช่วงนี้เศรษฐกิจไทยเติบโตในอัตราประมาณร้อยละ 8 ต่อปี หลังจากนั้นแม้เศรษฐกิจไทยจะผันผวนเป็นระยะตามกระแสเศรษฐกิจโลก แต่ในระหว่างปี 2523 ถึง 2543 เศรษฐกิจไทยยังคงเติบโตอัตราประมาณร้อยละ 6 ต่อปี ในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ซึ่งถือว่าเป็นยุคทองของเศรษฐกิจไทย เศรษฐกิจเติบโตมากกว่าร้อยละ 10 ติดต่อกันหลายปี และท่ามกลางการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมดาวรุ่งที่กลายเป็นหัวจักรทางเศรษฐกิจไทยในช่วงนั้น ได้แก่ อุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ ชิ้นส่วนคอมพิวเตอร์ และเครื่องใช้ไฟฟ้า (Phongpichit and Baker, 2003, pp. 180-197)

ไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่เจ้าแก้วบ้านปะอาวกลุ่มที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด กระจุกตัวอยู่ในกิจการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ อุตสาหกรรมยานยนต์ (รถยนต์ทุกประเภท รวมทั้งรถจักรยานยนต์) เป็นอุตสาหกรรมที่รัฐบาลให้การสนับสนุนอย่างสำคัญมาโดยตลอด เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมที่ดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ และก่อให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องและการจ้างงานจำนวนมาก ในช่วงแรกของอุตสาหกรรมยานยนต์ (ทศวรรษ 2500) รัฐบาลใช้นโยบายปกป้องอุตสาหกรรมภายใน กิจการในช่วงแรกจึงมีคนไทยเป็นผู้ถือหุ้นหลัก และมีทุนต่างประเทศร่วมถือหุ้น ในทศวรรษ 2530 รัฐบาลเริ่มคลายข้อกำหนดปกป้องอุตสาหกรรมภายใน จนกระทั่งทศวรรษ 2540 ได้ใช้นโยบายเปิดเสรีเต็มรูปแบบ

ทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศไทยอย่างเต็มตัวมากขึ้น ในทศวรรษดังกล่าวไทยได้กลายเป็นฐานผลิตรถยนต์เพื่อส่งออกขึ้นแนวหน้าของโลก อัตราการผลิตรถยนต์มากกว่า 1 ล้านคันต่อปี มูลค่าอุตสาหกรรมยานยนต์ในปี 2547 ประมาณ 8 แสนล้านบาท จ้างแรงงานโดยตรงกว่าหนึ่งแสนอัตรา ขึ้นแท่นเป็นอุตสาหกรรมอันดับต้นของประเทศไทย (Niyomsilpa, 2006) สำหรับโครงสร้างอุตสาหกรรมยานยนต์นั้นประกอบด้วย กิจกรรมประกอบรถยนต์ ซึ่งเป็นทุนต่างชาติเป็นหลัก มีจำนวนไม่มาก อยู่ในส่วนบนของโครงสร้าง ต่ำลงมาจากนั้นเป็นผู้ผลิตชิ้นส่วนลำดับที่ 1 (first tier) เป็นผู้ผลิตชิ้นส่วนที่ใช้เทคโนโลยีระดับสูง มีผู้ประกอบการจำนวนมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มแรกสุด ต่ำลงมาจากนั้นอีกคือผู้ผลิตชิ้นส่วนลำดับที่ 2 และ 3 (second and third tier) เป็นผู้ผลิตชิ้นส่วนที่ใช้เทคโนโลยีต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ผลิตชิ้นส่วนลำดับที่ 1 กลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย (SMEs) ผู้ผลิตประมาณ 1,100 ราย (Yongpisarnpop, 2018)

เมื่อพิจารณาจังหวะชีวิตของเจ้าแก๋งฮู้ดและเจ้าแก๋งแหลม ซึ่งก่อตั้งกิจการในปี 2522 และ 2541 ตามลำดับ จะเห็นว่าการตัดสินใจแยกตัวออกมาตั้งโรงงานของฮู้ดเกิดขึ้นในช่วงต้นของการขยายตัวของอุตสาหกรรมยานยนต์ เขากล่าวถึงช่วงเวลาที่ก่อตั้งกิจการว่า “ตอนนั้นงานเยอะ เราแตกไลน์ออกมา ไม่คิดว่าเป็นการแข่งขันกันเองนะ ช่วยกันมากกว่า เพราะลูกค้า [ผู้สั่งผลิตสินค้า] เยอะ ทำงานไม่ทัน แยกออกมาเป็นการรับช่วงการผลิต ถือว่าช่วยกัน” (Ood, Interview, September 19, 2019) กรณีของแหลม เป็นจังหวะเวลาที่เหมาะเจาะยิ่งขึ้นเนื่องจากเป็นช่วงการเปิดเสรีอุตสาหกรรมยานยนต์ ทุนต่างชาติขยายการลงทุน ทำให้อุตสาหกรรมยานยนต์ทะยานขึ้นสู่การเป็นหัวจักรทางเศรษฐกิจของประเทศ การตัดสินใจของแหลมในการยกระดับเทคโนโลยีการผลิตและเข้าสู่การรับรองมาตรฐานอุตสาหกรรม นับเป็นการตัดสินใจที่ถูกจังหวะเวลา การคว้าโอกาสเป็นผู้ผลิตงานให้กับผู้ผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ลำดับที่ 2 รายใหญ่รายหนึ่งของประเทศ ทำให้กิจการของแหลมเติบโตอย่างก้าวกระโดด

ประการที่สอง เครือข่ายทางสังคม เมื่อพิจารณาประวัติการย้ายถิ่นของแรงงานบ้านปะอาว จะเห็นความสำคัญของการให้การช่วยเหลือกันทั้งในด้านข่าวสารที่พึงพิงและการช่วยเหลืออื่น ๆ การช่วยเหลือกันระหว่างผู้ย้ายถิ่นและผู้อยู่ที่หมู่บ้าน คือเครือข่ายทางสังคม ซึ่งช่วยให้การย้ายถิ่นเป็นไปอย่างสะดวกราบรื่นและมีโอกาสประสบความสำเร็จมากขึ้น เรื่องราวของผู้ย้ายถิ่นมักจะเริ่มจากการไปอยู่กับญาติ การไปทำงานที่คนรู้จักฝากฝังให้ทำงาน ผู้ย้ายถิ่นคนหนึ่งกล่าวว่า “ไปทำงานกรุงเทพฯ ถ้าไม่มีญาติ จะลำบากมาก เหมือนคนเร่ร่อน ปกติจะถามญาติพี่น้องก่อนว่า ไปแล้วจะอยู่ที่ไหน ไปทำอะไร” กรณีของเค้าแก่กิจการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ จะเห็นว่าจุดเปลี่ยนที่สำคัญของชีวิตคือการได้ไปทำงานที่โรงงานผลิตชิ้นส่วนของญาติผู้ใหญ่คนหนึ่ง ภายหลังจากอดีตก่อตั้งกิจการเป็นหลักเป็นฐานแล้ว คนรุ่นหลังซึ่งเป็นญาติพี่น้องและคนบ้านเดียวกันจึงมีโอกาเข้าสู่เส้นทางผลิตชิ้นส่วนยานยนต์มากขึ้น กรณีของแหลมที่เริ่มต้นจากการไปฝึกงานที่โรงงานของอดีตแสดงให้เห็นการย้ายถิ่นที่มีเป้าหมายและการได้รับโอกาสอันดี ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพได้อย่างรวดเร็วและไม่ยากลำบากมากโดยเปรียบเทียบกับการย้ายถิ่นกรณีอื่น ๆ

เครือข่ายทางสังคม หรือ กล่าวอย่างเจาะจง เครือข่ายทางสังคมของการย้ายถิ่น เป็นประเด็นที่มีการศึกษากันอย่างกว้างขวางและหลากหลายแง่มุม เช่น การเป็นกลไกให้ความช่วยเหลือการย้ายถิ่น ดังกรณีการย้ายถิ่นข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านสู่ประเทศไทย โดยเฉพาะการย้ายถิ่นที่แบบไม่มีเอกสารทางการรองรับ ซึ่งมีความเสี่ยงต่อการถูกหลอกลวงหรือจับกุม แต่เครือข่ายทางสังคมเป็นกลไกที่ช่วยสร้างความมั่นใจและลดความเสี่ยง (Thongyou & Ayuwat, 2005) การสร้างและธำรงรักษาเครือข่ายของแรงงาน เช่น แรงงานหญิงจากพม่าที่มาทำงานที่จังหวัดเชียงใหม่ ที่เผชิญกับความไม่คุ้นเคยต่าง ๆ ทางสังคมและวัฒนธรรม จึงสร้างเครือข่ายทางสังคมที่แน่นแฟ้นมากขึ้น จากโอกาสต่าง ๆ เช่น ในการทำงาน การไปวัด การจัดงานประเพณีตามท้องถิ่นบ้านเกิด (Ek-lem, 2019) หรือการศึกษาเครือข่ายนายหน้าแรงงานอีสาน ซึ่งมีบทบาทต่อการย้ายถิ่นของ

แรงงาน ทำให้เห็นถึงองค์ประกอบ ลักษณะ และความสัมพันธ์ในเครือข่าย และเกิดความเข้าใจการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ การทำงาน และผลกระทบของเครือข่ายแรงงานดีขึ้น (Chamaratana, et al., 2011)

ในทำนองเดียวกัน บทความนี้แสดงให้เห็นบทบาทของเครือข่ายทางสังคมต่อการช่วยเหลือผู้ย้ายถิ่น ดังที่เล่าแก่กิจการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์อีก 6 ราย นอกเหนือจากอู๊ดและแหลม เล่าเรื่องที่คล้ายคลึงกันว่า เริ่มแรกเดินทางไปฝึกงานกับโรงงานของอู๊ด และจากนั้นเมื่อพร้อมก็แยกตัวออกมาตั้งกิจการของตนเอง และเมื่อเป็นเจ้าแกแแล้วก็ได้นำพาเอาลูกหลานคนบ้านเดียวกันมาทำงานหลากหลายหน้าที่ในโรงงาน นอกจากนั้นบรรดาเจ้าแกแยังดำรงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นคนอีสานบ้านปะอาว โดยกลับไปเยี่ยมเยียนและทำนุบำรุงชุมชนบ้านเกิดอยู่เสมอ ดังจะกล่าวในหัวข้อถัดไป

ประการที่สาม ความสามารถส่วนบุคคล ถ้าหากว่าบริบทเชิงโครงสร้างเปิดโอกาส ขณะเดียวกันมีเครือข่ายทางสังคมให้การช่วยเหลือ แต่หากผู้ย้ายถิ่นขาดความสามารถส่วนบุคคล ก็คงไม่สามารถประสบความสำเร็จเป็นเจ้าแกแได้ กรณีของเจ้าแกแอู๊ดและเจ้าแกแแหลม แสดงให้เห็นถึงความสามารถส่วนบุคคล ซึ่งก่อตัวขึ้นจากลักษณะพิเศษเฉพาะบุคคลที่มีหลายด้านด้วย นับตั้งแต่แรงผลักดันภายในที่จะยกระดับชีวิตตัวเอง ความมั่นใจว่าตัวเองมีความสามารถ การพัฒนาความรู้ความสามารถของตัวเอง ความเป็นผู้นำ การตัดสินใจที่ดี ไปจนถึงการเป็นนักปฏิบัติที่มีความเชี่ยวชาญ กรณีของอู๊ด สะท้อนให้เห็นความมั่นใจว่าตนเองมีความสามารถเป็นคนพิเศษ และความมุ่งมั่นพัฒนาตนเอง กรณีของแหลมแสดงถึง ความสามารถพิเศษในงานช่าง และการตัดสินใจที่ดี หรือความกล้าเสี่ยงทางธุรกิจ ส่วนเจ้าแกแคนอื่นๆ ผู้เขียนพบว่าแต่ละคนต่างมีลักษณะเฉพาะที่นำไปสู่ความสำเร็จแตกต่างกันไป เช่น ความรับผิดชอบ ความเพียรพยายาม ความประณีตในการทำงาน เป็นต้น

ปัจจัยทั้งสามประการที่กล่าวมาทำให้เข้าใจว่า บรรดาเจ้าแกแทำให้แรงงานปรารถนาซึ่งเป็นแรงผลักดันภายในของบุคคล แปรไปสู่ความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างไร หากชาวบ้านอีสานอยู่ภายใต้โครงสร้างที่ครอบงำโดยผู้มีอำนาจ

ทางเศรษฐกิจการเมือง แต่เมื่อบริบทเชิงโครงสร้างเปิดโอกาสจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ พวกเขาได้อาศัยกลไกเครือข่ายทางสังคม และความสามารถส่วนบุคคล ยกฐานะทางเศรษฐกิจสังคม แทรกตัวและปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมือง อาจเรียกกระบวนการนี้ว่า “การกระทำเชิงโครงสร้าง” (Structuration) ซึ่งไม่ได้เป็นการปะทะ หรือค้ำจ้งกับโครงสร้างโดยตรง แต่เป็นความพยายามปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในโครงสร้าง ถ้าแก่อีสานได้กลายเป็นตัวแสดงกลุ่มหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองไทย พร้อมกับช่วยยกฐานะและอาชีพคนที่หมู่บ้านอีกจำนวนมาก และไม่เพียงแต่สร้างความเปลี่ยนแปลงในฐานะบุคคลเท่านั้น บรรดาเจ้าแก่งยังจุดประกายและช่วยผลักดันความปรารถนาอันไม่สิ้นสุดของชุมชนด้วย ดังจะพิจารณาในลำดับต่อไป

7. “...เราจะเป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวของจังหวัด..”

ในช่วงปลายเดือนกันยายน 2562 ผู้เขียนมีโอกาสดีในการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม โดยร่วมเดินทางไปบอกบุญกุศลที่กรุงเทพฯ กับชาวคณะบ้านปะอาว คณะของเราซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิหมู่บ้าน 10 ท่าน ได้เดินทางโดยรถตู้โดยสารจากหมู่บ้านปะอาว ไปพักแรมที่วัดอารามหลวงแห่งหนึ่งย่านตลิ่งชัน วัดแห่งนี้มีพระสงฆ์ชาวบ้านปะอาวท่านหนึ่งเป็นรองเจ้าอาวาส เช้าวันต่อมาท่านได้ร่วมเดินทางไปกับคณะตระเวนเยียมเยียนเจ้าแก่งและเจ้าแก่งนี้เยย ลูกหลานบ้านปะอาวในกรุงเทพฯ และปริมณฑล เพื่อเชิญชวนให้ร่วมเป็นเจ้าภาพและช่วยกระจายของกุศลไปยังเครือข่าย

ผู้เขียนชวนนึกถึงจังหวะหนึ่งของการสนทนาระหว่างเดินทางครั้งนั้น ซึ่งทำให้ได้ข้อคิดที่สำคัญ ผู้เขียนถามท่านพระครูกาญจนกิจจารักษ์ พระสงฆ์ผู้ร่วมเดินทางไปบอกบุญกับเราว่า “ท่านอาจารย์ครับ ทำไมคนบ้านปะอาวกลุ่มนี้ [ที่เรา กำลังเดินทางไปบอกบุญ] จึงประสบความสำเร็จเป็นเจ้าแก่งกันได้” ท่านไม่ได้ตอบคำถามนี้โดยตรงแต่ย้อนว่า “ทำไมจึงคิดว่า มีแต่พวกที่กรุงเทพฯ เป็นเจ้าแก่ง ที่บ้านปะอาวเรามีเจ้าแก่งอีกหลายคน เฉพาะในรถคันนี้ก็เป็นเจ้าแก่งกันทุกคน พ่อแหลม

เป็นเจ้าแก้งท๋านา พ่อหนองเป็นเจ้าแก้งโรงสีกับเลี้ยงหมู พ่อโคมเป็นเจ้าแก้งรับเหมา พ่อทัศน์เป็นทั้งกำนัน และนายก อบต. พ่อเป้าคนขับก็เจ้าแก้งรถตู้ พ่อปอนเป็นนายช่างฝีมือประจำวัด” (Kanjana Kitjarak, personal conversation, September 20, 2019)

จากคำตอบของท่าน ผู้เขียนจึงเริ่มเข้าใจว่า คำว่าเจ้าแก้งในความหมายของชาวบ้านน่าจะหมายถึง คนใช้ชีวิตที่ประสบความสำเร็จในการยกระดับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ขณะเดียวกันเป็นผู้ที่ศรัทธาต่อชุมชนด้วย การเดินทางคราวนี้ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งเป็นคนสูงวัยที่มีความรู้ความสามารถจากประสบการณ์ชีวิต และเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตในชุมชน พวกท่านมีอายุเฉลี่ยราว 60-70 ปี แต่ละคนมีประวัติตัดสินใจออกจากบ้านไปทำงานหลากหลายอาชีพ เคยขับแท็กซี่ตึกตักจนรู้จักกรุงเทพฯ เหมือนเส้นลายมือตัวเอง เคยทำงานบาร์ โรงแรม โรงงาน บางคนไปทำงานมาหลายประเทศ ก่อนกลับไปปักหลักที่หมู่บ้าน ใช้ประสบการณ์จากการเรียนรู้โลกกว้าง ทำเกษตรสมัยใหม่ ประกอบกิจการ หรือเข้าสู่สนามการเมืองท้องถิ่น จุดร่วมประการหนึ่งคือ การเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งอย่างไม่เป็นทางการ และอย่างเป็นทางการ ผ่านบทบาทคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือคณะกรรมการวัด ผู้เขียนได้ขอคิดว่า ณ จุดนี้เส้นทางชีวิตของบุคคล ได้ประสานเป็นหนึ่งเดียวกับการพัฒนาชุมชน และความปรารถนาส่วนบุคคล แยกไม่ออกจากความปรารถนาของชุมชน

ข้อคิดดังกล่าว เป็นประโยชน์อย่างมากในการทำความเข้าใจความเชื่อมโยงของแรงปรารถนาระดับบุคคลกับแรงปรารถนาระดับชุมชน และทำความเข้าใจว่าชุมชนแปรแรงปรารถนานั้นไปสู่ความสำเร็จได้อย่างไร ในช่วงนี้จะตอบปัญหาดังกล่าว โดยพิจารณากรณีตัวอย่างกิจกรรมการพัฒนาชุมชน 3 กรณี คือ ศูนย์การเรียนรู้หัตถกรรมผ้าไหม ศูนย์หัตถกรรมทองเหลือง และการก่อสร้างพระธาตุมหาเจดีย์ แต่ละกรณีนำเสนอความเป็นมาของโครงการ ตั้งข้อสังเกตต่อบทบาทของแกนนำที่ผลักดันโครงการ ในตอนท้ายจะสรุปตอบคำถามที่ตั้งไว้

กรณีแรก ศูนย์การเรียนรู้หัตถกรรมผ้าไหมบ้านปะอ่าว ก่อตั้งประมาณปี 2530 ปัจจุบันดำเนินการในรูปแบบสหกรณ์ผู้ผลิตและจำหน่ายผ้าไหม มีสมาชิกราว 80 ราย ศูนย์ฯตั้งอยู่ที่ทางเข้าหมู่บ้าน มีอาคารแสดงสินค้าผ้าไหม สาธิตการผลิต และแปลงเพาะปลูกต้นหม่อน ผลิตกันดัผ้าไหมของศูนย์ฯมีรากฐานมาจากการทอผ้าของชาวบ้านที่สืบสานกันมาแต่อดีต และได้รับการพัฒนาด้านรูปแบบและเทคนิคการผลิต จนได้ผ้าไหมที่สวยงามคุณภาพสูง ได้รับรางวัลจากหลายสถาบัน ในช่วงการท่องเที่ยวในประเทศไทยกำลังคึกคัก (กลางทศวรรษ 2530 – ปลายทศวรรษ 2540) ศูนย์ฯสร้างชื่อเสียงให้สังคมภายนอกรู้จักหมู่บ้าน และกระจายรายได้แก่สมาชิกสหกรณ์ในชุมชน ในช่วงนั้นมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมและซื้อผลิตภัณฑ์ที่ศูนย์ฯไม่ขาดสาย และศูนย์ฯได้ไปออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในงานเทศกาลของภาครัฐและเอกชนทั้งในจังหวัดอุบลราชธานีและที่กรุงเทพฯ ทำให้สมาชิกสหกรณ์ทอผ้ามีรายได้เป็นอย่างดี

นางเตือนใจ แก่นวงศา หรือคุณยายเตือนใจ (อายุ 75 ปี) (Kanvongsra, Interview, April 19, 2019) กรรมการสหกรณ์และช่างทอผ้าคนสำคัญ เล่าพัฒนาการของศูนย์การเรียนรู้หัตถกรรมผ้าไหมซึ่งงอกเงยจากงานฝีมือของชาวบ้านว่า เมื่อก่อนสมัยคุณยายยังเด็ก การทอผ้าเป็นเรื่องปกติของผู้หญิงทุกคน ลูกสาวแต่ละบ้านได้รับการฝึกปรือให้ทอผ้าเป็น ปกติทอผ้าฝ้ายเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนผ้าไหมสำหรับโอกาสพิเศษในงานประเพณีต่าง ๆ และบางครั้งเรือนขายเป็นสินค้า จากนั้นจึงเริ่มมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มผู้ผลิตในชุมชน จนผ้าไหมของชุมชนเริ่มมีชื่อเสียง และเมื่อมีชื่อเสียงยังมีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน กรมหม่อนไหม องค์การบริหารส่วนจังหวัด มหาวิทยาลัย และหน่วยงานภาคเอกชน การสนับสนุนที่เป็นประโยชน์ เช่น การออกแบบลายผ้า การย้อมสี การออกแบบผลิตภัณฑ์และเทคนิคการผลิตใหม่ ๆ และการตลาด ทำให้ผ้าไหมบ้านปะอ่าวสวยงามมีคุณภาพและมีชื่อเสียงมากขึ้น คุณยายเตือนใจและช่างทอผ้าอีกหลายท่าน เล่าถึงประสบการณ์การไปฝึกอบรมพัฒนาฝีมือการทอผ้า ดังที่คุณยายบุญหลาย เขียวบุตร ช่างทอและวิทยากรเผยแพร่ความรู้การทอผ้าคนสำคัญ

เล่าว่า “ไปอบรมหลายหม่อง มีอยู่ปีหนึ่งไปอบรมที่ศูนย์โคราช ไปอยู่เป็นอาทิตย์ ได้เรียนรู้ลายใหม่ ๆ ...หลังจากนั้น พอทำเป็น เ็นก็เชิญไปสอนคนอื่น บ่ได้หยุดบ่ได้เซา” (Yaowabutra, interview, July 26, 2019) คุณยายอุดมเป็นอีกคนหนึ่งที่เป็นช่างทอฝีมือเยี่ยมที่มักไปอบรมคู่กับคุณยายบุญหลาย ต่อมาภายหลังคุณยายอุดม ซึ่งในตอนนั้นอยู่ในวัยกลางคน ได้แยกตัวออกมาตั้งร้านค้าผ้าไหมของตนเองในหมู่บ้าน ส่วนคุณยายเตือนใจ ในช่วงเวลาเดียวกัน เป็นตัวหลักที่ศูนย์ฯ มีรายการสารคดีโทรทัศน์มาถ่ายทำหลายรายการ ทำให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ลูกสาวของคุณยายเตือนใจคนหนึ่ง ซึ่งเคยช่วยงานที่ศูนย์ฯ ได้แยกตัวไปเปิดร้านค้าผ้าไหมในเมืองอุบลราชธานี ประสบความสำเร็จเป็นร้านค้าที่มีชื่อเสียง และนำผลิตภัณฑ์จากหมู่บ้านไปจำหน่าย ช่วยเป็นช่องทางระบายสินค้าให้ชาวบ้านปะอาว

กรณีที่สอง ศูนย์หัตถกรรมทองเหลืองบ้านปะอาว เป็นสถานที่สำคัญและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทองเหลือง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาการผลิตยุคบ้านเชียง นายบุญมี ล้อมวงค์ หรือนายช่างบุญมี (อายุ 57 ปี) นายช่างใหญ่ประจำศูนย์ฯ เล่าให้ฟังว่า การผลิตเครื่องทองเหลืองแบบโบราณสืบทอดมาในตระกูลจนถึงตนเป็นรุ่นที่ 6 ตนเองทำเครื่องทองเหลืองช่วยพ่อตั้งแต่เด็ก แต่ช่วงหนึ่งได้ย้ายถิ่นไปขายแรงงานที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย แล้วกลับมาทำงานโรงกลึงกับญาติที่กรุงเทพพักหนึ่ง จึงได้กลับมาช่วยพ่อและสืบทอดงานช่างทองเหลืองต่อมา จุดเปลี่ยนที่สำคัญของศูนย์ฯ เกิดขึ้นเมื่อได้รับความไว้วางใจจากหม่อมเจ้าชาตรีเฉลิมยุคล ให้ทำเครื่องใช้ทองเหลืองประดับฉากในภาพยนตร์เรื่องสุริโยทัย และตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ปี 2543) หลังจากนั้นเครื่องทองเหลืองบ้านปะอาวได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยกระทรวงวัฒนธรรม จากนั้นก็การได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นศูนย์สำคัญและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทองเหลือง จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน ช่างบุญมีได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติหลากหลายสถานะ เช่น “ศิลปินมรดกอีสาน” “ครูภูมิปัญญาไทย” “ปริญญาดุษฎีเกิตติมศักดิ์” ศูนย์ฯและนายช่างบุญมีกลายเป็นผู้มีชื่อเสียงระดับประเทศ เมื่อมีรายการสารคดีมาถ่ายทำไปเผยแพร่ในโทรทัศน์และโซเชียลมีเดียหลายรายการ

ความสำเร็จของศูนย์หัตถกรรมทองเหลืองบ้านปะอว และนายช่างใหญ่ บุญมี ทำให้ผู้เขียนพยายามหาคำตอบที่น่าพอใจว่า อะไรทำให้ชายคนเดียวผู้นี้ สามารถสร้างความสำเร็จนี้ได้ ผู้เขียนรำลึกถึงเหตุการณ์หนึ่งในช่วงปี 2559 ซึ่งมีเหตุให้ไปที่ศูนย์ฯแห่งนี้ ตอนนั้นได้พบกับนายช่างบุญมีกำลังง่วนอยู่กับการซ่อมแซมพระพุทธรูปองค์หนึ่ง เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิแบบเชียงแสนขนาดหน้าตักประมาณ 1.5 เมตร สูง 2.5 เมตร หล่อจากทองเหลืองทั้งองค์ นายช่างบุญมีจึงเล่าเรื่องราว ที่ทำให้ผู้เขียนเหมือนต้องมนตร์สะกด เขาเล่าว่าได้พระพุทธรูปองค์นี้มาจากผู้ค้าของเก่า ผู้ค้าของเก่าบอกว่าได้พระองค์นี้มาจากวัดแห่งหนึ่งที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นพระที่ได้รับความเสียหายจากเหตุไฟไหม้วิหาร ทางวัดจึงนำมาขายเลหลังเพราะไม่อยากเก็บท่านไว้เกรงจะเกิดเรื่องไม่ดีขึ้นอีก ผู้ค้าของเก่าเมื่อซื้อมาแล้วนำพระองค์นี้ไปขายให้ช่างที่ไหนก็ไม่รู้ใครกล้ารับซื้อ จนสุดท้ายติดต่อมาทางช่างบุญมี เมื่อถึงวันที่ผู้ค้าของเก่านำพระพุทธรูปองค์นี้มาถึงศูนย์ฯ ช่างบุญมีเล่าว่ามีความรู้สึกกระวนกระวายใจกับความเศร้าใจกับสภาพความเสียหาย กับความประทับใจในความงามของท่าน มีความรู้สึกเสียใจไม่อยากให้ท่านถูกเร่ขายไปหลอมเป็นทองเหลือง แต่ผู้ค้าของเก่าตีราคาสูงถึง 30,000 บาท จนปัญญาซื้อไว้ด้วยความหวังสุดท้ายจึงนำเรื่องไปเรียนเจ้าอาวาสวัดบูรพาปะอวเหนือ เมื่อมาเห็นท่านจึงได้ตัดสินใจซื้อเอาไว้ในนามของวัด

หลังจากนั้น โครงการซ่อมแซมพระพุทธรูปได้เกิดขึ้นพร้อมกับเรื่องราวดี ๆ ช่างบุญมีเล่าว่าวันหนึ่งมีร่างทรง(หญิง)ท่านหนึ่งซึ่งไม่รู้จักกับช่างบุญมีและไม่เคยมาที่ศูนย์ฯมาก่อน เดินทางมาจากอำเภอดอนตาล เมื่อมาถึงได้เดินตรงไปที่ช่างบุญมี และบอกเป็นเสียงชายชราว่า ตนคือหลวงปู่ขาว และต้องการมาอยู่ที่นี่ จากนั้นพระพุทธรูปองค์นี้จึงมีนามว่า หลวงปู่ขาว ช่างบุญมีเล่าว่าในระหว่างที่ตนซ่อมแซมพระองค์นี้ ได้เกิดนิมิตดีขึ้นกับตนเองหลายอย่าง ในระหว่างนั้นมีผู้คนมาทักทายหลายตามาดูงานที่ศูนย์ฯได้พบเห็นพระพุทธรูปองค์นี้แล้วเกิดจิตศรัทธา และในบรรดาผู้มาเยี่ยมเยียนศูนย์ฯ นายตำรวจผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรท่านหนึ่ง มีจิตศรัทธาอาสาเป็นผู้อุปถัมภ์การบูรณะหลวงปู่ขาวอย่างเป็นทางการในนามตัวแทน

คณะนักเรียนนายร้อยตำรวจรุ่นที่...จากนั้นโครงการบูรณะหลวงพ่อขาวได้รับการอุปถัมภ์จากผู้มีจิตศรัทธาอย่างกว้างขวางมากขึ้น หลายเดือนหลังจากนั้น ในวันมงคลวันหนึ่ง ผู้เขียนได้ร่วมเป็นสักขีพยานพิธีเททองหล่อเกตุมาลา (ยอดแหลมบนเศียรพระพุทธรูป) ซึ่งเป็นชิ้นส่วนสุดท้ายที่ประกอบเข้ากับองค์พระพุทธรูป ในวันนั้นผู้คนหลากหลายฐานะจากที่ต่าง ๆ ร่วมเป็นสักขีพยานอย่างคับคั่ง ผู้มีจิตศรัทธาต่างร่วมบริจาคทองรูปพรรณ สร้อยคอ สร้อยข้อมือ เพื่อนำมาหล่อรวมหล่อพระเกตุมาลา ซึ่งเชื่อว่าจะได้บุญกุศลยิ่งใหญ่แก่ผู้บริจาค ปัจจุบันพระพุทธรูปงามด้วยแรงศรัทธาองค์นี้ได้รับการขนานนามว่า “พระศรีมิ่งพระครูเจ้า” ประดิษฐานเป็นองค์ประธานที่ศูนย์หัตถกรรมทองเหลืองบ้านปะอ่าว แม่บารมีและเพิ่มเรื่องราวน่าสนใจของศูนย์ฯแห่งนี้มากยิ่งขึ้น

กรณีศึกษา การสร้างเจดีย์วัดบูรพาปะอ่าวเหนือ โครงการก่อสร้างเจดีย์ของชาวบ้านปะอ่าวเริ่มขึ้นในปี 2554 จากการปรึกษาหารือกันของเจ้าอาวาส คณะกรรมการวัด และคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยหวังให้เจดีย์เป็นสถานที่สำคัญอันเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน และเชิญหมู่บ้านให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดอุบลราชธานีและภาคอีสานตอนใต้ แรงปรารถนาอันทะเยอทะยานก่อให้เกิดโครงการก่อสร้างเจดีย์ขนาดใหญ่ ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ในขั้นตอนความตั้งใจบรรลุผลด้วยการประสานงานของเครือข่ายทางสังคมชาวบ้านปะอ่าว โครงการฯได้รับการอุปถัมภ์จากพระเถระชั้นผู้ใหญ่ คือสมเด็จพระพุทธาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) อดีตประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช และเจ้าอาวาสวัดสระเกศราชมหาวีหาร ซึ่งได้รับอุปถัมภ์และมอบพระบรมสารีริกธาตุสำหรับบรรจุในเจดีย์ พร้อมทั้งประสานงานให้มีการวางศิลาฤกษ์ และมอบแผ่นดวงศิลาฤกษ์ให้เป็นสิริมงคล ในการทำพิธีวางศิลาฤกษ์ เจ้าคุณพระพรหมสิทธิ เจ้าคณะภาค 10 เป็นประธานประกอบพิธี ในวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2566 เจดีย์ได้ชื่อมงคลว่า “พระธาตุมหาเจดีย์ศรีบูรพา” (ปัจจุบันเจดีย์อยู่ระหว่างการก่อสร้าง)

แกนนำของโครงการก่อสร้างพระธาตุมหาเจดีย์ประกอบด้วยพระสงฆ์และฆราวาส ฝ่ายพระสงฆ์ ได้แก่ พระครูสุตบุรพาสเถิต เจ้าอาวาสวัดบุรพาปะอวเหนือ ซึ่งเป็นพระนักพัฒนาที่เป็นที่เคารพนับถือกว้างขวางในจังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดใกล้เคียง อีกท่านหนึ่ง คือพระครูกาญจนกิจการรักษ์ รองเจ้าอาวาสวัดกาญจนสิงหาสน์วรวิหาร แขวงตลิ่งชัน กทม. ท่านเป็นชาวบ้านปะอวโดยกำเนิด แต่ไปเป็นพระผู้ใหญ่ที่วัดใน กทม. จึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางประสานงานเครือข่ายชาวบ้านปะอวที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล และทางฝ่ายฆราวาส ประกอบด้วยคณะกรรมการวัด และคณะกรรมการหมู่บ้านประมาณ 20 ท่าน คณะกรรมการทั้งสองคณะ มีลักษณะร่วมกันคือ เป็นชายสูงอายุ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ชีวิตจากการย้ายถิ่นและทำงานหลากหลายอาชีพ เป็น “เถ้าแก่” ในความหมายผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตและมีบทบาทช่วยเหลือชุมชน และส่วนใหญ่เป็นพ่อแม่หรือญาติสนิทกับบรรดาเถ้าแก่/เถ้าแก่น้อยในเมืองกรุงทั้งหลาย รวมความแล้วบรรดาแกนนำผู้ผลักดันโครงการก่อสร้างเจดีย์คือ กลุ่มคนชั้นนำทางเศรษฐกิจสังคมของหมู่บ้าน (elite villagers)

ในการดำเนินโครงการให้ลุล่วง กิจกรรมสำคัญคือการระดมทุนก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ นอกจากการระดมทุนจากองค์กรและกลุ่มบุคคลหลายช่องทางแล้ว กลุ่มเป้าหมายที่ถูกคาดหวังให้มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์โครงการคือบรรดาเถ้าแก่ในเมืองกรุงชาวบ้านปะอวทั้งหลาย การก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ทำให้เกิดธรรมเนียมที่ปฏิบัติต่อกันมาหลายปี คือการระดมทุนผ่านงานประเพณีที่สำคัญของชุมชน คือ ประเพณีบุญบังไฟ และประเพณีทอดกฐิน การดำเนินงานในทุกปีมีกิจกรรมสำคัญคือการเดินทางไปบอกบุญ (แจกซอง) กับเถ้าแก่ที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล การระดมทุนผ่านเครือข่ายทางสังคมกระทำในนามการทำบุญสมทบทุนสร้างพระธาตุเจดีย์ จากการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์เถ้าแก่หลายคน พบว่าบรรดาเถ้าแก่บริจาคเงินทำบุญอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าบางปีไม่บริจาค หรือแต่ละปีบริจาคมกน้อยแตกต่างกัน บางคนอธิบายว่าเป็นความรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ทำเพื่อชุมชน บางคนบอกว่าเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว เครือญาติ ชุมชน ที่พึงมีต่อกัน

ในขณะที่บางคน สะท้อนว่าการขอบริจาคของชุมชนมีไม่จบสิ้น แต่ปฏิเสธไม่ได้ อย่างไม่รู้ก็ตามการจัดงานพิธีแต่ละครั้งยังเป็นงานของชุมชนที่ระดมทุนได้จำนวนไม่น้อย

ผู้เขียนมีโอกาสสังเกตการณ์พิธีทอดกฐินประจำปี 2562 ที่วัดบูรพาปะอาวเหนือ หากเราเข้าร่วมในเหตุการณ์นี้ โดยเข้าใจความสำคัญของการสร้างมหาธาตุเจดีย์ รู้จักกลุ่มบุคคลที่เป็นแกนนำผลักดันโครงการ และทราบถึงความสำคัญของเจ้าแก้วต่อชุมชนแห่งนี้ ภาพเหตุการณ์ที่ปรากฏต่อหน้าจะสะท้อนความหมายของความสัมพันธ์ในชุมชน และความมุ่งมาดปรารถนาทั้งในระดับบุคคล และชุมชนได้อย่างน่าตื่นตาตื่นใจ ขอมุ่งไปที่ขั้นตอนแห่งกองกฐินรอบอุโบสถที่ห้วยขบวนแห่ เจ้าแก้วแหลม เจ้าแก้วคนสำคัญของหมู่บ้าน ซึ่งเดินทางกลับมาร่วมงาน นำขบวนกองกฐินของครอบครัว ในกลุ่มนี้มีพ่อและแม่ของเจ้าแก้ว พี่น้องและญาติมิตรอีกกลุ่มใหญ่ ถัดจากนั้นเป็นกองกฐินของครอบครัวเจ้าแก้วอู๊ด ในวันนี้เจ้าแก้วอู๊ดไม่สามารถกลับมาร่วมงาน แต่พี่น้องญาติมิตรของครอบครัวเจ้าแก้วก็ไม่ค่อยไปกว่าครอบครัวอื่น ๆ ถัดจากนั้นเป็นกองกฐินของเจ้าแก้วรายอื่น และครอบครัวอื่น ๆ ขบวนแห่งกองกฐินอันอันหนาฝ้าคั้งเคลื่อนตัวรอบอุโบสถ 3 รอบ ก่อนนำกองกฐินของแต่ละครอบครัวขึ้นอุโบสถ

ในอุโบสถที่แน่นขนัด บรรดาเจ้าแก้วได้รับเกียรติให้นั่งแถวหน้าสุด เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนถวายผ้ากฐินแด่พระสงฆ์ ในวันนั้นท่านพระครูสุตบุรพาสาธิต เจ้าอาวาสเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ท่านพระครูกาญจนกิจการักษ์ ซึ่งเดินทางกลับมาเป็นแม่งาน รับหน้าที่พระโฆษก ที่มุมหนึ่งของด้านหน้าของอุโบสถเป็นที่รวมของผู้ทรงคุณวุฒิหมู่บ้าน ซึ่งเป็นคณะกรรมการวัด คณะกรรมการหมู่บ้าน ในวันนี้ยังมีบุคคลสำคัญที่มาร่วมเป็นเจ้าภาพอีกหลายท่าน เช่น “คุณนาย” เจ้าของภัตตาคารใหญ่ในจังหวัด ภรรยานายตำรวจผู้มีจิตศรัทธาอุปถัมภ์วัดนี้มานาน น้องสาวของสมาชิกผู้สภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) พรรคการเมืองใหญ่ ซึ่งเป็นชาวบ้านปะอาว แต่ติดภารกิจจึงส่งน้องสาวมาเป็นตัวแทน เมื่อทุกอย่างพร้อมเจ้าแก้วและเจ้าภาพทุกท่านร่วมถวายผ้ากฐินแด่พระสงฆ์ หลังจากนั้นโฆษกอ่านรายงานเจ้าภาพคนสำคัญ

อีกครั้ง เน้นย้ำถึงการมีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาและการอุปถัมภ์ค้ำจุนชุมชนมา ยาวนาน พร้อมทั้งเปิดเผยยอดเงินบริจาคของแต่ละคน สลับกับเสียงอนุโมทนาสาธุ ของญาติโยม ขึ้นสุดท้ายคือ ผู้ทรงคุณวุฒิหมู่บ้านรวมยอดเงินจากต้นกลืนและเงิน บริจาคที่ผ่านมามาทั้งหมด แล้วประกาศยอดรวมสมทบทุนบริจาคในวันนั้นเป็นเงิน 1,516,950 บาท ยอดเงินบริจาคในแต่ละปีทำให้ชุมชนในปรารภนาของชาวบ้านปะ อาวปรากฏชัดเจนนั่นเป็นลำดับ

เรื่องเล่าการพัฒนาชุมชนทั้ง 3 เรื่อง นำมาสู่ความเข้าใจความเชื่อมโยง ของแรงปรารถนาระดับบุคคลกับแรงปรารถนาของชุมชน และความเข้าใจว่าชุมชน แปรความปรารถนานั้นไปสู่ความสำเร็จได้อย่างไร โดยมีข้อสรุป 2 ประการดังนี้

ประการแรก แรงปรารถนาระดับบุคคลคนเชื่อมโยงกับแรงปรารถนา ระดับชุมชนผ่านปฏิบัติการของปัจเจกบุคคล ดังที่กลจักรของแรงปรารถนาทำ หน้าที่ผลิตความต้องการที่ไม่สิ้นสุด ภายใต้บริบทความเชื่อมโยงของหมู่บ้านกับโลก ภายนอกที่เข้มข้นเป็นลำดับ จากยุคที่ชาวบ้านเดินทางไปแสวงโชคที่กรุงเทพฯ ด้วย ความยากลำบาก ถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญภายหลังยุคสงครามเย็น (ทศวรรษ 2523) ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ นโยบายการพัฒนาชนบท (ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชน โอท็อป การ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ฯลฯ) ทำให้ภาคอีสานพัฒนาอย่างก้าวกระโดด และ หมู่บ้านอีสานเชื่อมโยงอย่างเข้มข้นกับภายนอก ในเวลาเดียวกันโลกภายนอกได้มา ปรากฏในหมู่บ้านอย่างเข้มข้นไม่แพ้กัน ไม่น่าประหลาดใจที่ คุณยายเตือนใจ และ ช่างทอผ้าท่านอื่น เกิดความปรารถนาและพัฒนาตนเองเป็นบุคคลสำคัญด้าน หัตถกรรมทอผ้าไหม นายช่างบุญมี จากชาวนา แรงงานชาอู แรงงานโรงงานฯ กลายเป็นบุคคลสำคัญด้านงานช่างทองเหลือง ไม่น่าประหลาดใจที่พระสงฆ์ ผู้กว้างขวาง เจ้าแก้วรุ่งอาวโสของหมู่บ้าน และเจ้าแก้วรุ่งหลังที่ไปมั่งมีในเมืองกรุงฯ จะจินตนาการถึงชุมชนถิ่นเกิดที่พัฒนารุ่งโรจน์เหมือนที่อื่น ๆ และหล่อหลอม จินตนาการของบุคคลให้เป็นของชุมชน ด้วยแรงใจ ไฟฝันระดับปัจเจก ชุมชน ทำ

ให้หมู่บ้านปะอวเป็นชุมชนอนิจลักษณะ ชุมชนแห่งความเปลี่ยนแปลงโดยตอบสนองต่อสถานการณ์เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม อย่างไม่หยุดนิ่ง

ประการที่สอง การทำให้แรงปรารถนา ทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน ประสบผลสำเร็จเกิดขึ้นด้วยการต่อรองกับอำนาจ เมื่อพิจารณาอำนาจในความหมายกว้างตามแนวทางของ Walker (2016) อำนาจปรากฏในชุมชนหลากหลายรูปแบบ เช่น โครงการพัฒนาตามนโยบายรัฐบาล ตลาด ระบบอุปถัมภ์ รวมทั้งศีลธรรมของชุมชน และลักษณะเด่นที่ชาวบ้านแห่งนี้แสดงให้เห็นไม่ใช่การประท้วงหรือต่อต้าน แต่คือการเข้าร่วมกับอำนาจ และทำให้อำนาจเป็นประโยชน์แก่ตัวเอง การต่อรองโดยการเข้าร่วมกับอำนาจอาจไม่ได้เป็นการวางแผนอย่างชัดเจน แต่อาจเกิดขึ้นในเหตุการณ์ที่เป็นไปอย่างไม่คาดหมาย อาจถูกชักนำให้ร่วมจึงตกลงเข้าร่วมเพื่อหาโอกาส หรืออาจกระโจนเข้าไปหาโอกาสอย่างเต็มตัว จากนั้นประสบการณ์จึงสอนให้รู้ว่าจะถอนตัวจากอำนาจหรือดึงอำนาจเข้ามาเป็นประโยชน์ให้แก่ตัวเอง กรณีของคุณยายเตือนใจ โครงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน เป็นช่องทางสู่การสัมพันธ์กับรัฐและตลาด ทำให้มีโอกาสและมีสถานะทางสังคม นำไปสู่โอกาสอื่น ๆ ตามมา กรณีนายช่างบุญมี ด้วยพื้นฐานความสามารถเชิงช่างและประสบการณ์ชีวิตเป็นทุนเดิม เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่คาดหมายท่านสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังกรณีเรื่องเล่าของท่านเกี่ยวกับหลวงปู่ขาว อาจมองว่าเป็นเรื่องราวความศรัทธาต่อศาสนาและเรื่องราวลึกลับอย่างจริงใจ หรืออาจมองว่าเป็นวาทศิลป์ของการเล่าเรื่องที่อิงกับความเชื่อเพื่อดึงอำนาจจากความเชื่อดังกล่าวมาเป็นประโยชน์แก่ตน

กรณีการสร้างพระธาตุมหาเจดีย์มีการต่อรองระหว่างฝ่ายต่าง ๆ อย่างซับซ้อนขึ้นอีก ท่าทีตอบสนองของเจ้าแก้วต่อการถูกคาดหวังให้เป็นผู้อุปถัมภ์โครงการฯ มีตั้งแต่ยินดีสนับสนุนอย่างเต็มที่ ไปจนถึงช่วยเหลืออย่างปฏิเสธไม่ได้ อันที่จริงบทบาทผู้อุปถัมภ์ชุมชนเป็นส่วนขยายของบทบาทผู้อุปถัมภ์ครอบครัวและเครือญาติ กล่าวคือปกติเจ้าแก้วในฐานะบุคคลที่ประสบความสำเร็จ มีบทบาทให้ทรัพยากรและโอกาสแก่สมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ บทบาทในฐานะผู้ให้

ของเจ้าแก้วมาจากพันธะในระบบครอบครัวและเครือญาติ และศีลธรรมเรื่องความกตัญญูรู้คุณ แต่ในขณะที่เป็นผู้ให้ เจ้าแก้วเป็นผู้รับในเวลาเดียวกัน คือการได้รับความรักและความนิยมนกย่องจากคนรอบข้าง และความภาคภูมิใจในตนเองจากความรู้สึกว่าได้ทำสิ่งที่ดีแก่บุพการี ภายใต้หลักการเดียวกัน เมื่อพิจารณาในระดับชุมชน เจ้าแก้วถูกคาดหวังให้เป็นผู้อุปถัมภ์ชุมชน เจ้าแก้วจึงเสี่ยงไม่ได้ที่จะต้องตอบสนองความคาดหวัง และเมื่อช่วยเหลือชุมชนมากความนับหน้าถืออายยิ่งมากขึ้น แต่ในขั้นนี้ผลลัพธ์จากการกระทำไม่ได้ตกแก่เจ้าแก้วคนเดียว แต่อานิสงค์ที่เกิดขึ้นได้แผ่คลุมเป็นความนิยมนกย่องที่มีต่อพ่อแม่พี่น้องและหมู่ญาติของเจ้าแก้วในหมู่บ้านด้วย กล่าวให้ถึงที่สุด เมื่อมองในภาพรวม อุปนิสัยที่ประกอบพิธีทอดกฐินในวันนั้น เป็นเสมือนโรงมหรสพแห่งการต่อรอง ไม่ว่าเจ้าแก้ว ครอบครัวและเครือญาติของเจ้าแก้ว พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิหมู่บ้าน คหบดี นักการเมือง และชาวบ้านสามัญต่างต่อรองด้วยการเป็นผู้ให้ (ทำบุญ) และเป็นผู้รับ (ความนิยมนกย่อง การมีตัวตน) การต่อรองทั้งหมดเกิดขึ้นในเวทีของงานบุญประเพณี หากมองว่างานบุญประเพณีคืออำนาจทางศีลธรรมของชุมชน (Walker, 2016) ผู้กระทำการทุกคนต่างอิงแอบกับอำนาจตามประเพณีเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตน ณ จุดนี้ แรงปรารถนาของบุคคลหนึ่งประสานกันเป็นแรงปรารถนาของชุมชน การต่อรองกับอำนาจในลักษณะการอิงแอบอำนาจเพื่อให้ได้ประโยชน์ เป็นกลยุทธ์สำคัญในการแปรแรงปรารถนาของชุมชนไปสู่ความสำเร็จหรือทำให้ “ความฝันกลายเป็นจริง”

8. สรุปและอภิปรายผล

ภายหลังยุคสงครามเย็นในต้นทศวรรษ 2520 ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ซึ่งกระแสโลกาภิวัตน์ไหลบ่าเข้าสู่หมู่บ้านอีสาน งานศึกษาความเปลี่ยนแปลงสังคมอีสานจำนวนมาก สะท้อนให้เห็นปัจจัยโลกาภิวัตน์ และการข้ามพรมแดนทางกายภาพและวัฒนธรรม อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด อัตลักษณ์ โอกาสทางสังคม รวมทั้งปัญหาใหม่ ๆ ในสังคมอีสาน ในสังคมอีสานใหม่ การเคลื่อนย้าย (mobility) เป็นการดำรงชีพที่สำคัญมากขึ้นของครัวเรือนอีสาน

รายได้จากนอกภาคเกษตรกลายเป็นแหล่งรายได้หลักของครัวเรือน การย้ายถิ่นไม่ได้ทำให้ชุมชนแตกสลาย แต่กลับทำให้ครัวเรือนและชุมชนยังคงอยู่และพัฒนาต่อไป (Rigg and Salamanca, 2011) การพัฒนาสู่ความเป็นสมัยใหม่ของรัฐสะท้อนให้เห็นความไม่เป็นเนื้อเดียวกันทางเศรษฐกิจในหมู่บ้านชัดเจนขึ้น การฝึกประสานกับระบบตลาดทุนนิยมโลก เทคโนโลยีใหม่ การสื่อสารข้ามพรมแดน และการย้ายถิ่น ทำให้โลกทัศน์ชาวอีสานไม่ได้ผูกติดกับจารีตประเพณี ขณะเดียวกันทำให้ความหมายของ “การพัฒนา” ไม่ได้ถูกผูกขาดโดยรัฐ แต่ชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ให้ความหมายการพัฒนาแตกต่างกันไป (Boonmathya, 1977) ปรากฏการณ์การแต่งงานของผู้หญิงอีสานกับชายชาวตะวันตก หรือ “เมียฝรั่ง” สะท้อนให้เห็นความสำคัญของความสัมพันธ์และกิจกรรมข้ามแดน การแสดงตัวเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน และการแสดงออกของรสนิยมการบริโภคที่มีนัยของการโอ้อวดของเมียฝรั่ง สะท้อนให้เห็นการเกิดขึ้นของ “ชนชั้น” ใหม่ในสังคมชนบทไทย (Lapanun, 2015) หรือในกรณีความขัดแย้งทางการเมือง ที่ชาวอีสานจำนวนมากเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการคนเสื้อแดง อันเป็นการท้าทายลำดับชั้นทางอำนาจในสังคมไทยครั้งสำคัญ ปรากฏการณ์นี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ทำให้อีสานกลายเป็นสังคม “หลังชาวนา” (post-peasantry) ชาวอีสานถูกเปลี่ยนให้เป็นแรงงานในโลกกว้าง หมู่บ้านที่เป็นแกนกลางทางความเชื่อและวัฒนธรรมสูญเสียความสำคัญ การเชื่อมต่อระหว่างชนบทกับเมือง เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ และกระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตย ทำให้สำนึกและพฤติกรรมทางการเมืองของคนอีสานเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคน (Phatharathananunth, 2012)

ท่ามกลางทิศทางการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงข้ามพรมแดนหลากหลายมิติ และการปรับตัวของผู้คนและชุมชนอีสาน บทความนี้มีทัศนคติสอดคล้องกับมุมมองดังกล่าว มโนทัศน์แรงปรารถนาในบทความนี้ช่วยส่องสะท้อนให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนอีสานกับโลกภายนอก เน้นความสำคัญของผู้กระทำการ (actors) และให้ความสำคัญกับจินตนาการ ความรู้สึก และ

ประสบการณ์ (imagination, feeling and experience) ของตัวแสดงซึ่งมักถูกละเลยในสังคมศาสตร์ บทความได้แสดงให้เห็นแรงปรารถนาของชาวบ้าน ซึ่งในที่นี้คือผู้ย้ายถิ่นผู้มุ่งมั่นเปลี่ยนชีวิตตัวเอง ผู้เดินทางข้ามพรมแดนทางกายภาพและวัฒนธรรม และถูกผลักดันด้วยแรงปรารถนาใหม่ๆ ครั้งแล้วครั้งเล่า และในที่สุดบรรลุสู่การเป็นเจ้าถิ่นในเมืองกรุง บทความนี้ต่อยอดงานของ Kitiarsa (2014) ในประเด็นการแปรแรงปรารถนาไปสู่ความสำเร็จ เนื่องจากความปรารถนาอย่างเดียวไม่เพียงพอทำให้ไปถึงปลายทางได้ บทความได้แสดงให้เห็นว่าปัจจัยความสำเร็จซึ่งประกอบด้วย บริบทเชิงโครงสร้างที่เอื้ออำนวย กลไกเชื่อมโยงโครงสร้าง-ปัจเจก และความสามารถส่วนบุคคล ดังที่เจ้าแก้งกิจการผลิตชิ้นส่วนยานยนต์ประสบความสำเร็จได้ในบริบทการส่งเสริมอุตสาหกรรมยานยนต์ การใช้เครือข่ายทางสังคมของการย้ายถิ่นทำให้มุ่งสู่การงานอาชีพที่ดีได้อย่างไม่ยากลำบากนัก และความสามารถพิเศษส่วนบุคคล บทความแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างแรงปรารถนาส่วนบุคคลกับแรงปรารถนาของชุมชน ที่เชื่อมโยงกันผ่านปฏิบัติการของบุคคลสำคัญและกลุ่มชนชั้นนำในชุมชน และพบว่าการต่อรองกับอำนาจ ในรูปแบบการเข้าร่วมกับอำนาจ เป็นวิธีการที่สำคัญที่สุดในการแปรแรงปรารถนาสู่ความสำเร็จทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน และยังพบอีกว่าภายในเครือข่ายทางสังคมหลายเครือข่ายที่ซ้อนทับกัน เป็นสนามของการแลกเปลี่ยนและต่อรอง เพื่อสร้างความสำเร็จตามที่แต่ละคนมุ่งหวัง กระบวนการดังกล่าวเป็นการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ก่อเกิดเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ไม่สิ้นสุด หรือชุมชนอนิจลักษณะ

เจ้าแก้งอีสานในเมืองกรุง สะท้อนให้เห็นอีกครั้งว่าเหล่าแรงงานอีสานเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจไทย และไม่เพียงแต่เป็นแรงงานไร้ทักษะหรือประกอบอาชีพอิสระ เช่น ค้าขายรายย่อย ขับแท็กซี่ ตักตัก เท่านั้น แรงงานอีสานจำนวนหนึ่งได้พัฒนาตนเองเป็นผู้ประกอบการทั้งรายกลางและรายใหญ่ คนเหล่านี้ไม่เพียงเป็นเพียงจักรสำคัญของระบบเศรษฐกิจ แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชนบท ทั้งการให้โอกาสสร้างอาชีพ และการระดมทรัพยากรกลับไปพัฒนาชนบท เรื่องราวของเจ้าแก้งอีสานในเมืองกรุง ไม่เพียงเปิดเผยให้เห็นความเป็น

มนุษย์ แต่แสดงให้เห็นศักยภาพที่พร้อมจะพัฒนาตนเองและชุมชน การพัฒนาภาคอีสานภายใต้นโยบายรัฐที่สำคัญที่สุดอาจไม่ใช่การยึดเยื้อโครงการต่าง ๆ แต่คือการกำหนดนโยบายที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง นโยบายที่เป็นธรรมและเปิดโอกาสให้ผู้คนสามัญสามารถสร้างอาชีพและชีวิตที่ดีของตนได้

9. กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ปรับปรุงจากการวิจัยของผู้เขียน ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากทุนนักวิจัยหน้าใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2562 มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และผู้เขียนขอขอบพระคุณชาวบ้านปะอ่าวที่กรุณาให้ข้อมูลสำหรับการวิจัยนี้เป็นอย่างดี

References

- Boonmathya, R. (1977). **Contesting concept of development in rural northeastern Thailand**. Unpublished PhD dissertation. University of Washinton.
- Chamaratana, T. Ayuwat, D. & Chinnasri, O. (2011). Connecting the disconnected: social network of isan labor brokers. **Journal of Mekong Societies**, 7(3), 27-52. (in Thai)
- Charoensin-o-larn, C. (2012). **The politics of desire**. Bangkok: Pitak Aksorn Publisher. (in Thai)
- Ek-lem, B. (2019) Migration: The Establishing and Maintaining of Social Networks of Women Burmese Migrant Workers in Chiang Mai City. **Mekong-Salween Civilization Studies Journal**, 10(1), 13-38. (in Thai)
- Gidden, A. (1984). **The constitution of society: outline of the theory of structuration**. California: University of California Press.

- Gilles, D. & Guattarinti, F. (1983). **Oedipus: capitalism and schizophrenia**. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Gilles, D. & Guattarinti, F. (1987). **A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia**, Minnesota: University of Minnesota Press.
- Keyes, C. F. (1967). **Peasant and nation: a Thai Lao village in a Thai state**. unpublished PhD dissertation, Cornell University, Ithaca, NY.
- Kirsch, T. A. (1966). Development and mobility among the Phu Thai of northeast Thailand. **Asia Survey**, 6(7), 370-378.
- Kitiarsa, P. (2014). **Isan becoming: agrarian change and the sense of mobile community**. Bangkok: Vibhasa. (in Thai)
- Lapanun, P. (2015). 'Mea Farang': Formation of new classes in (rural) Thailand. In C. Vittayapak. (Ed.). **Culture is power: operations of new power, identity and class in cultural areas**. (pp. 271-299). Chiang Mai: Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University. (in Thai)
- Nartsupha, C. (1991). The community culture school of thought. In M. Chitakasem & A Turton. (Eds), **Thai construction of knowledge**. (pp. 118-141). London: School of Oriental and African Studies, University of London.
- National Statistical Office. (n.d.). **Average monthly income per household by province 2004 – 2021**. Retrieved November 7, 2021. From http://statbbi.nso.go.th/staticreport/Page/sector/TH/report/sector_08_4_TH_.xlsx. (in Thai)

- Nattayarak, P. & Ondum, B. (1992). Evolution of arable land reclamation in the Northeastern Forest. In C. Phinthong. (Ed.) **Evolution of arable land reclamation in the forest area**. (pp.169-236). Bangkok: Local Community Development Institute. (in Thai)
- Niyomsilpa, S. (2006). The end of Thai automotive millionaires. In P. Phongpichit. (Ed.). **The battle of Thai capitalist, adaptation and dynamics**. (pp. 209-299). Bangkok: Matichon Publishing House. (in Thai)
- Office of Agricultural Economics (n.d.). **Indicators of economic conditions, society, agricultural households**. Retrieved November 7, 2021. from <https://www.oae.go.th/assets/portals/1/files/socio/socio10june63.pdf>. (in Thai)
- Phatharathananunth, S. (2012). A. Maneeroj, (translator). Politics of the post-peasant society: Conditions for the formation of red shirts in the Northeast. (pp. 123-142). **Far Deaw Kun**, 10(2), 123-142. (in Thai)
- Phongpichit, P. & Baker, C. (2003). **Thai political economy in the Bangkok period**. Chiang Mai: Silkworm Books. (in Thai)
- Rigg, J. (2005). Poverty and livelihoods after full-time farming: A South-East Asian view. **Asia Pacific Viewpoint**, 46(2), 173-184.
- Rigg, J, & Salamanca, A. (2011). Connecting lives and places: Mobility and spatial signatures in Northeast Thailand, 1982-2009. **Critical Asian Studies**, 43(4), 551-75.

- Santasombat, Y. (2008). **Flexible peasants: Reconceptualizing the third world's rural types**. Chiang Mai: Regional Center for Social Science and Sustainable Development (RCSD), Chiang Mai University Press.
- Therasasawat, S. (2003). **Economic history of Isan village community**. Bangkok: Samgson Publisher. (in Thai)
- Thongyou, M & Ayuwat, D. (2005). Social Network of Lao Transnational Migrant Workers in Thailand. **Journal of Mekong Societies**, 1(2), 55-83. (in Thai)
- Walker, A. (2016). J. Sangkamanee. (translator). **Thailand's Political Peasants: Power in the Modern Rural Economy**. Nonthaburi: Samesky Books. (in Thai)
- Yongpisarnpop, V. (2018). Auto parts industry. **Krungsri Resersch**. Retrieved May 10, 2019, from <https://bit.ly/31xY9tm> (in Thai)